

TEATRI- SÕNASTIK

LAVAASJANDUSE OSKUSSÕNASTIK-KÄSIRAAMAT
KOOSTANUD VOLDEMAR METTUS

NÄITEKUNSTI SIHTKAPITALI VÄLJAANNE

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda. Pikk. t. 2. 1935

Teatri kirjastus nr. 1

Kaasanne lavakunsti ja -kirjanduse ajakirja
„Teater“ tellijaile

E e s s ö n a .

1933. a. kevadel tegi Näitekunsti Sihtkapitali Valitsus nende ridade kirjutajale ülesandeks koostada lavaasjanduse oskussõnastik. Samal kevadel võeti üleriiklikul näitejuhtide ja dramaturgide päeval vastu seitse järgmist põhimõtet, mis oleksid juhtnõuudeks sõnastiku koostamisel:

1) Sõnastik olgu esmajoones õigekeelsuslik, kuid uusi sõnu ja neid mõisteid, millede juures sageli eksitakse, tuleb ka seletada.

2) Sõnastik sisaldagu ka seniseid „halbust“ sõnu, nagu „preits“, „tuhv“ jne., kuid iga säärase sõna juures olgu otsekohe märgitud ta asemele astuv sobivam või uuesti loodud sõna.

3) Sõnastik ärgu olgu puristlik, vaid salliv rahvusvaheliselt tarvitavate oskussõnade suhtes.

4) „Halbust“ sõnade asendamisel tuleb esmajoones kasutada juba olemasolevaid sõnu, mis umbes vastavad nende mõistele (nagu „tugi“ = „preits“).

5) Sõnastik sisaldagu neid mõisteid, mida tarvitavad näitlejad, näitejuht ja tehniline personaal oma töö juures, sealjuures

6) kulude ja ruumi kokkuhoiu mõttes võimalikult sel määral, mil neid kutselises teatris tarvitatakse igapäevase töö juures.

7) Sõnastik sisaldagu ka saksa-, vene- ja prantsusekeelse juhtsõnastiku.

1934. a. näitejuhtide ja dramaturgide päeval avaldati soovi, et:

- 1) iga sõna olgu seletatud ja võõrkeelsed sõnad varustatud ka hääldusega;
- 2) olgu toodud ja seletatud ka tähtsamad teatriajaloo mõisted, nagu Commedia dell'arte jne.;
- 3) võõrkeelsed juhtsõnastikud jäägu ära; võõrkeelsed sõnad olgu tarbekorral toodud vastava eestikeelse sõna juures.

Töö jooksul on sõnastikust kujunenud väike teatrileksikon, mis teatud määral võib täita käsiraamatu ülesandeid. Sõnade valik pidi muidugi olema kaunis piiratud. Võib-olla

leiab nii mõnigi, et puudub sõnu, mis oleksid pidanud olema, ja et, ümberpöörduvalt, on liigseid sõnu. Sõnastiku koostaja võtab meelega ja tänulikult vastu sellekohaseid näpunäiteid (aadress: Tallinn, „Estonia“), nagu üldse igasuguseid sooviavaldusi, mida tulevikus võib-olla saaks arvestada täielikuma teatrisõnastiku koostamisel.

Lõpuks loeb nende ridade kirjutaja oma meeldivaks kohustuseks avaldada tänu kõigile neile, kes käsikirjade läbivaatamisega, oma näpunäidetega jne. talle ta töö juures on olnud abiks, iseäranis aga endisele sihtkapitali valitsusele, A. Üksip'ile, Hanno Kompusele ja V. Haasile.

V. M.

Tähtsamad lühendid ja märgid:

EÕS — Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat

gr. — greeka

h. — häälda

hb. — keeleliselt halb

it. — itaalia

m. vt. — mõistet vaata

pr. — prantsuse

sk. — saksa

vt. — vaata

VÕS — Väike õigekeelsus-sõnaraamat

= — järgneva sõnaga samatähenduseline

~ — ruumi kokkuhoiu huvides kordab kas terve sõna või selle osa, näit. tantsu all: „Euroopas arenes ~ seltskonna~uks ja lava~uks“ tuleb lugeda: „Euroopas arenes tants seltskonnatantsuks ja lavatantsuks“.

A.

- aaaria** (it. aria) — lüüriline soololaulupala. Kuna kontsert \approx on iseseisev, moodustab ooperi \approx asjaomase ooperi osa.
- abikunst** — näitekunsti seisukohalt iga teine kunst, mida lavastamisel kasutatakse, nagu maalikunst, muusika jne.
- abilavad** — külg-, proovi- ja tagalava (m. vt.).
- abonement** (pr.) — teatriabonement — eeltellimine teatud arvu etenduste või kogu hooaja etenduste peale teatud liigis (sõna-, muusikalavastus jne.) või kõigis liikides.
- abonent** — teatriabonent (vt. eelmist).
- accelerando** (it., h. atšelerándo) — pikkamisi kiirenev tempo.
- adagio** (it., h. adaadžo) — rahulik, mugav tempo.
- a[f]fekt** (lad.) — tugev, enam-vähem järsku tekkiv tundmus, mis on seotud mitmesuguste muutustega hingeelus ja kehalistes protsessides; meeleärevus, kihk.
- ageerima** (pr.) — tegutsema; sageli halvustavas tähenduses.
- agitpjessa** (Nõuk. Venes) — vt. järgmist.
- agitatsiooninäidend** — poliitiliseks võitluseks määratud lavateos.
- ainuettekanne** — teatud näidendi ettekavatsetult ainukordne ettekanne.
- aisting** — elementaarne hingeelu seisund, mis on esile kutsutud välis-maailma esemete mõjust meeleorganile või organismi enda elundeist (ärritused).
- ait** — vt. dekoratsiooniat.
- akompanement** (pr.) — soolohääle või koori instrumentaalsaade.
- akord** (lad.) — kooskõla; muus. mitmesuguse kõrgusega, tertside viisi astmestatud helide kooskõla; esimene \approx näidendis — lühike, kuid iseloomustav stseen näidendi alguses, mis peegeldab tükis valitsevat üldmeeleolu, näit. nõidade stseen „Macbethis“.
- aksid** — külgriputised.
- akt** (lad.) — vaatus.
- aktriss** (pr. actrice) — näitlejatar.
- aktsent** (lad.) — rõhk; ~ u e e r i m a — rõhutama.
- aktöör** (pr. acteur) — meesnäitleja.
- akustika** (gr.) — õpetus helist, selle tekkimisest ja omadust; lavalt või kontsertpoodiumilt pakutava hea või halb kuuldavus.
- allakriipsutamised laval**. Ettekantava näidendi tähtsaimaid momente võib, kui see näite-

- juhi arvates on tarviline, alla kriipsutada mitmet moodi: 1) püstitõusmisega — kui seni on istunud; 2) üleminekutega; 3) asjaomase etteaste kogu tegelaskonna pooside ja seisukohtade äkilise muutega; 4) äkilise vaikusega; 5) tege- laste erilisel tugeva reageer- inguga sellele, mida tahe- takse alla kriipsutada; 6) valgustuse muutega; 7) too- ni muutmisega jne.
- allegretto** (it.) — vallatu, kerge.
- allegro** (it.) — kiire tempo.
- alt** — madal naishääli (ulatus väikesest sol'ist 2. oktaavi mi'ni); aldilaulja.
- alto** (it.) — alt.
- alumiiniumtaevas** — alumii- niumist valmistatud lavatae- vas (m. vt.) e. ringhorisont.
- alusvara** — dekoratsioonide, kostüümide, rekvisiitide põhi- kogu e. fundus.
- amfiteater** (gr.) — 1) trepisti- kuna tõusev vaateruum, mis ümbritseb lava igast küljest. Harilikult ülalt katmata; 2) sellase vaateruumiga teater, peasjaliselt vabaõhuetendus- te andmiseks.
- ampluaa** (pr. emploi) — näitle- ja mänguline eriala (sk. Fach).
- analüüs** (gr.) — teatava tervi- ku, näit. näidendi, osa lahu- tamine algosadesse. Osa jne. mõistuslikule ~ile peab män- gus järgnema süntees (m. vt.).
- andante** (it.) — rahulik tempo.
- ansambl** (pr. ensemble) — kokkumäng; teatri või lava- teose tegelaskond; ~ n ä i - d e n d — näidend, mille tege- laskond teatri seisukohalt moodustub kandvaist osist, il- ma et ükski neist oleks „pea- osa“.
- antrakt** (pr. entr'acte) — ette- kande vaheaeg.
- antreprenöör** (pr. entrepreneur) — (teatri) ettevõtja.
- antrepriis** (pr. entreprise) — (teatri) ettevõte.
- à part** (pr., h. apaar) — kõr- vale kõnelemine.
- aplaus** (lad.) — käteplagin; a p l o d e e r i m a — käsi plaksutama.
- areen** (lad.) — elliptiline või ümar võitlus- ja võistlusväli; ettekannete koht tsirkustes ja staadionides.
- areenlava** — iga lava, mille ümber publik istub amfiteat- riliselt tõusvõil istmeterida- del.
- areen-tornlava** — sama, mis eelmine, kuid torniga keskel.
- arietta** (it.) — väike aaria (m. vt.).
- Arlecchino** (arlekiin) — vt. Commedia dell'arte.
- arlekiin** (it.) — esimene, pro- stseeniumi ehk eeslava tagu- ne sofitt või tervet lavapilti ka külgedelt raamiv mantel (~ m a n t e l).
- armastaja** — ampluaa, mille tähendus selgub nimest. Ar- mastajad jagunevad e s i m e - s e k s (kangelasarmastajaks) ja t e i s e k s (nooruslikuks) armastajaks. Kõneldakse ka koomilisist, neurasteenilisist jne. armastajaist.

- arranžeerimine** (pr.) — näiden-
di, näidendi osa või tantsu
seadmine; **arranžeerim**
is proov — vt. seade.
- arusaam** näidendist või osast —
näitejuhi resp. näitleja põhi-
line suhtumine oma ülesande-
le, mis vaimus tõlgendada
näidendeid resp. osa.
- arvustaja** — „kunstikohtunik“,
isik, kes erapooletult hindab,
mis teatud kunstiteoses on
ehtsat ja võltsi, head ja hal-
ba. Teatriarvustaja ei pea
olema mitte ainult tugev es-
teet, vaid ka hea hingeelu-
tundja.
- arvustus** — kunstiteose heade
ja halbade külgede erapooletu
hindamine.
- asjaarmastaja** — mittekutseline
lava- või tantsukunsti har-
rastaja. Vt. ka **diletant**.
- aste** — dekoratsiooniosa (püs-
tik), mida tarvitatakse kas
üksikult või treppide ja trep-
istike koostamiseks.
- attaca** (it.) — vaheajata üle-
minek ühest helitööst teise
või helitöö ühest osast teise.
- auditoorium** (lad.) — kuulajas-
kond.
- auruaparaat** — eriline seadis
laval auru tekitamiseks.
- autor** (lad.) — lavateose teksti
või balleti stsenaariumi looja
või koostaja; kõneldakse ka
ooperi muusika, samuti la-
vastuse autorist; **~itasu**
— autorile teatri poolt kasu-
tatava teose eest kas prot-
sentidena või kindla summa-
na maksetav tasu. **~iõi-**
gus — vaimuteose autori
ainuõigus korraldada selle
teose paljundamist ja repro-
dutseerimist. Välislavateosed
on kümme aastat pärast il-
lumist kaitstud autori tasu-
ta tõlkimise vastu.
- auõhtu** — teeneka näitleja või
üldse lavakunstniku auks mõ-
ne tähtpäeva puhul korralda-
tav pidulik ettekanne, harili-
kult austatava enda aktiivsel
osavõtul.
- avaetendus** — etendus, millega
avatakse kas teater või ta
hooaeg või mõlemad koos.

B.

- baleriin** (it.) — balleti nais-
tantsija, naiskunsttantsija.
- ballett** (pr., it.) — muusika
saatel ettekantav kunstants;
tantsitud draama.
- ballettöös** (pr.) — baleriin.
- Balorda** — vt. **Commedia**
dell'arte.
- bariton** (gr.) — keskmise kõr-
gusega (tenori ja bassi vahe-
pealne) meeshääli; tämbri
ulatuse järele jaguneb teno-
raalseks ja bassbaritoniks.
Ulatus G—g'.
- bass** (it. basso) — madal mehe-
hääli; ulatus F—f'.
- bassbuffo** (it.) — kergelt lii-
kuv bass — vastandina „se-
riöössele“ ehk „tõsisele“
bassile.
- basso cantante** (it.) — kõrgem
bass, bariton.
- basso profundo** (it.) — madal
bass.

bel canto (it.) „kaunis laul“)
— iseäranis it. kooli poolt har-
rastatav laul, kusjuures pea-
väärtus lasub täiuslikul heli-
andmisel, helikaunidusel ja
hääle ühtlusel. Vastandiks
Wagneri poolt loodud dra-
maatiline kõnelaul (Sprech-
gesang).

benefiss (pr.) — tuluõhtu (m.
vt.).

biomehaanika (gr.) — näitlemi-
se süsteem, mis on loodud V.
Meierholdi poolt. ~ asub po-
leemilisel seisukohal Moskva
Kunstiteatri „elamuse“ ja
Kammerteatri „emotsioonide“
suhtes; niihästi „elamus“ kui
ka „emotsioon“ piisutavad
näitleja surnuks ja ta lakkab
enda üle valitsemast, olles
väljaspool esteetika seadusi
seisvate tajude võimuses.
~ aga püüab leida kindlaid
näitlemise seadusi, mis viik-
sid teda täpsete ülesannete
rea täpsele ja osavale täitmi-
sele arvukate tehniliste võte-
te abil. Sellest järeldub näit-
lejale esmajärguline tarvidus
valitseda seadusepäraselt ja
selgesti oma keha üle. Ta
peab oma keha sel määral
„läbi treenerima“, et ta võiks
silmapilkselt ja eksimatult
täita osa kohaselt tarvilised,
näitejuhi poolt antud ja ka
näitlemise enda ülesanded.
Näitleja peab õppima tundma
oma keha liikumise seadusi
ehk „mehaanikat“. Tal ei
ole õigust lubada endale liig-
seid ja ebaviljakaid liigutusi:
näitleja mängu ehitatakse
analoogiliselt tööprotsesside-

le, milledes on tarvis osavasti
jaotada tööd ja puhkust.
Näitleja puhkuseks laval on
see paus, mille ajal ta ei
mängi. Osa seesmise „kuju“
plaanis ~ orienteerub reflek-
soloogias suunas. Vastandina
„elamuste“ või „seesmise õi-
gustamise“ teooriale ~ läheb
„välisest“ „seesmise“ juure,
mitte aga ümberpöördukt.
Seepärast ta kasutab terve
rea võtteid, mis võivad ühelt
poolt näitlejas välja kutsuda
osa jaoks tarvilisi seisundeid,
teiselt poolt aga mõjutada
vaatajaid. Oma süsteemi täp-
set formulatsiooni Meierhold
ei ole annud, kui mitte lugeda
tema poolt Taiirovi raamatu
„Zapiski režissöra“ kohta
kirjutatud arvustust („Petšatj
i revoljutsija“, kn. 1, 1922).
Viimaseil aastail Meierhold
toonitab iseäranis lavakuju
sotsiaalse mõtte avastamise
tähtsust, mistõttu mõned ar-
vustajad (iseäranis A. Lu-
natšarski) leidsid tarvilise
olevat kohaldada Meierholdi
teooriale uut nimetust —
„sotsiomehaanika“. (P. Mar-
kov, Boljšaja Sovetskaja Ent-
siklopedija).

bis (lad., „kaks korda“) —
„korrata!“.

bisseerima (pr.) — mõnd pala
publiku nõudmisel kordama.

bonvivant (pr., h. bonvivaan)
— meesnäitlejate ampuvaasid,
täh. praegu (mitte ideaalset)
armastajat ja salonglõvi
(naiselik vaste — salong-
daam). Prantsusmaal mitte
tarvitatav.

bravo (it.) — „tubli“, superlatiiv: *bravissimo*.

Brighella — vt. *Commedia dell'arte*.

burlesk (it.) — jämekoomiline, jantlik, jant.

butafooria (pr.) — rekvisiidid, lavatarbed.

butafor (pr.) — rekvisiitor (m. vt.).

C.

Capitano — vt. *Commedia dell'arte*.

Colombina — vt. *Commedia dell'arte*.

Commedia dell'arte — it. improviseeritav komöödia kindlate karaktermaskidega e. lihtsalt maskidega (tüüpidega, it. tipi fissi). Ta tekkis arvatavasti 16. sajandi keskpaiku õpetatud ja rahvapärasteist sugemeist (lad. renessansskomöödia, antiikne mimus, it. jant). C'al ei olnud kindlat teksti, vaid ta tundis ainult etteastete kirjalikult fikseeritud järjekorda, mille elustamine nõudis näitlejailt vaimset liikuvust ja suurt distsipliini. Seepärast mängisid C.'at ainult kutselised näitlejad, kes alati esinesid ühes ja samas larvis ja kostüümis ja sageli ise said uute kujude (tipi) loojaiks. Esimeste maskide hulka kuulusid: *Pantalone* (piiratud mõistusega, sageli armunud ja alati ninapidi veetav vanamees vana-veneetsia kaupmehe kostüümis — pikk must mantel lühikeste varrukatega, pikad punased sukkpüksid ja tuhvlid); *Capitano* („kapten“, oma vägitagedega

hooplev, kuid tavaliselt arg sõjamees); *Dottore* (koomiline õpetlane — mitte arst — Bolognast hiiglasuure kübaraga, pärast ka pitskraega); *Balorda* (lollpea, tohman); *Pulcinella*, h. -tši- (lõbus kuju vahelduva iseloomu ja kostüümiga, harilikult kүүrudega ees ja taga). Juure tulid *Arlecchina*, h. -kii- (koomiline mask intriigi läbiviija hallis trikoos, mis kaetud kirjude lappidega, ja põetud peaga); *Brighella* (Bergamost pärit kaval teener rohelises ja valges, intriigi sepitseja, mille siis eelmine viib täide); *Tartaglia*, h. tartalja (konutaja); *Scapirio* (kaval teener pihikus ja pükstes, vurrudega, larviga), pärast ka naisosad: *Isabella* (armastaja), *Colombina* (C. naispeakuju, *Arlecchino* koketne ja ehitud armuke, vahetevahel ka *Arlecchinettana* kirjus kostüümis nagu *Arlecchinagi*). Mõned C. trupid said kuulsaks väljaspool Itaaliatki, nagu näit. *Comici gelosi*, *Comici fedeli*.

crescendo (it., h. krešendo) — kasvavalt, paisuvalt, paisutus (muusikas).

D.

- da capo** (it.) — (uuesti) algust peale.
- debütant** (pr.) — esmakordselt esineja, esmakordlane; debüterima — esmakordselt esinema; debüü (EÖS ja VÖS debüüt) — esmakordne esinemine.
- decrescendo** (it., h. -šén-) — pikaldaselt kahanedes (muus.).
- deklamaator** (lad.) — ilulugeja, ettekandekunstnik, kõnekunstnik.
- deklamatoorika** — deklamatsiooni teooria.
- deklamatsioon** — kirjanduslike teoste kunstipärane ettekandmine. ~ eeldab õiget kõnelemist, täh. selgust, kaunist kõla, puhtust ja osavat hingamist, ja lahendab oma ülesande hääle tõstmise ja langetamise (heli tugevus), selle moduleerimise (heli kõrgus) ja aja mõõdu kiirendamise või aeglustamise (tempo) läbi. Ta vahendid on sellega muusikalist laadi. Hulga isikute poolt ettekantavat deklamatsiooni nimetatakse **massdeklamatsiooniks**; **deklameerima** — ilulugema; sageli ka halvustavas mõttes.
- dekoraaator** (lad.) — teatri lavapildilise, ühtlasi lavatehnilise, külje juhataja; lavapiltnik (sk. Bühnenbildner).
- dekoratsioon** — lavapilt. ~ iait — ait ~iosade (vt.) alalhoidmiseks kas teatris endas või väljaspool teatrit; ~iosad on: kulissid, püstikud, riputised, trepid jne. (sk. Bildteile); ~iproov — eriti lavapildi kontrollimiseks määratud tehniline proov.
- detoneerima** (pr.) — laulus õiget tooni mitte tabama.
- deus ex machina** (lad., „jumal masinast“) — vanaaegses draamas jumal, kes „lennumasinal“ ilmus lahendama dramaatilist sõlme; laiemas mõttes praegu — tegur või isik, kes näidendis ootamatult lahendab keerulise olukorra.
- deuteragonist** (gr.) — vanas greeka draamas teine näitleja (vt. protagonist).
- diagonaalgrupp** — laval diagonaalis üles seatud (tegelaste) grupp; **diagonaal-lava**, — lava, mis on jagatud pooleks diagonaali suunas parastseeniumilt taha vasemale ja vas. prosts. taha paremale kahekordse võreseina läbi, mis on pöördav diagonaalide lõikepunktis asetseva telje ümber. Võib väikestel lavadel täita pöörlava aset.
- dialekt** (gr.) — murre, murra.
- dialoog** — kahekõne, kõnelus; **dialoogima** **edialogiseerima** — kahekõneks tegema; **dialoog** (gr.) — režiis — kõneluste režiis, vastandiks tegelaste liikumise režiisile, „seesmine“ režiis vastandiks „välisele“ režiisile.
- diiva** (it.) — publiku lemmiklauljanna või näitlejanna, „star“, „täht“.

diktsioon (lad.) — hääldusviis; hea ~ — õige hääldusviis, halb ~ — ebaõige hääldusviis.

diletant (it.) — asjaarmastaja (harilikult halvustavalt), ~ i s m — asjaarmastajalikkus.

direktor (lad.) — teatri tegevuse üldjuht.

direktsioon — teatri kunstiline juhatus.

dirigeerima — orkestrit juhatama; **dirigent** — orkestrijuh.

Dottore — vt. Commedia dell'arte.

double (pr., h. duubl) — teatud juhtumel ühe näitleja asemel vähemtähtsais — eriti tummis — stseenes esinev teisik.

draama (gr.) ei tähenda mitte ainult kurbmängu, vaid nagu „näidendki“ kõiki dramaatilise kirjanduse liike, ja jaguneb tragöödiaks, komöödiaks ja draamaks ehk näidendiks kitsamas mõttes (sk. Schauspiel). — Draama on kirjandusliik, mis kõiki temas esinevaid sündmusi esitab olevikuliselt areneva tegevusena. Ta on ühtlasi iseloomude, sündmuste, olukordade vahelduva mängu vahenditu esitus. Ta on näite- ja kuuldemäng ühel ajal ja ärkab oma õigele elule alles laval. N.n. „lugemisdraamad“ on teatri seisukohalt surnult sündinud. Draama olemus seisab võitluses toime ja vastutoime, mängu (kangelase) ja vastumängu vahel. Vastumäng võib avalduda kõige mitme-

kesisemalt (saatus, kõlbelised mõjud, keskkond, ülekaaluvad iseloomud, alaväärtuslikud intrigeerivad vastumängijad jne.). Draama võitlus võib areneda ka peategelase hinges endas (Fausti „kaks hinge“). Iseseisvalt tahtvate ja toimivate iseloomude — mõnikord ka masside — ühelt poolt ja ümbritseva maailma teiselt poolt põhjendatud vastastikusest toimest areneb draama tegevustik, mis viiakse selge lõpuni. Kui tegevust kõige enam mõjutab iseloom, siis meil on tegemist **karakterdraamaga**; väliste olude rõhutamisel tekib **miljöödraama** (olustiku näidend); kui tegelaste tahet rõhub maha saatus, siis näidendit nimetatakse **saatusdraamaks**; maailma-vaatelisi probleeme käsitleb **ideedraama**; kui probleeme esitatakse ühekülgselt parteiliselt või ajaga seotud seisukohalt, siis on see **tendentsdraama**. Igavesi inimkonna küsimusi käsitleb **probleemdraama**. **Monodraama**s esineb ainult üks tegelane.

draama tehnika. Üldiselt koosneb draama kolmest või viiest vaatusest. Ehitusele loeti kaua mõõduandvaks G. Freytagi püramiidjasskeemi: ekspositsioon erutava momendiga, tipp, peripectia (pööre) ja katastroof. Sel skeemil on aga see viga, et ta ei arvesta seda, et tõesti mõjuv draama peab kõgu

aeg arenema tõusuga. 17. sajandi prantsuse teoreetikud püstitasid kolme üksuse reegli — tegevuse, aja (tegevus pidi arenema 24, kõige enam 72, tunni jooksul) ja koha üksused; **dramaatik** — näitekirjanik; **dramaatiline** — draamasse puutuv või draamalaadne; **dramatiseerima** — mingit ainet draamaks tegema, eriti aga romaani, novelli jne. draamaks muutma e. näidendama; **dramatiseering** — eelmise tegevuse tulemus.

dramaturg — hoolitseb repertuaari muretsemise, lavateoste näitlejaile jne. seletamise, tõlgete kui ka kõneldava keele parandamise eest; ei tarvitse sugugi olla lavastaja, nagu eksikombel väidab EÖS; Prantsusmaal ja mujal nimetatakse ~iks ka näitekirjanikku; ~ia — näidendiõpetus; arvustuste kogu (näit. Lessingi „Hamburgi dramaturgia“).

dramma per musica (it.) — ooper.

dualism (lad.). Teatermaterjali ~ seisab selles, et näitleja on ühel ja samal ajal omaenda materjal ja meister (Coquelin).

dublant (pr.) — teise näitlejaga vaheldamisi üht ja sama osa mängiv näitleja; **dubleerima**; **dublöör** — dublant.

duett (it.) — kompositsioon kahele meloodiliselt iseseisvalt juhitud lauluhäälele, harilikult instrumentaalsaatega; kaksiklaul. **duo** — duett, kuid tarvitatavam kaksikantsu kohta.

dünaamika (gr.) — õpetus jõududest ja nende varal tekkitud liikumistest; õpetus tegevuskraadidest ja nende kohaldamise kunst (forte-piano, crescendo-decrescendo); liikuvus, muutlikkus; **dünaamiline** — dünaamikasse puutuv; laiemas mõttes jõuline; **dünaamism** — dünaamikal põhjenev lavastusvool.

E.

eelmäng — „peamängule“ eelnev etteaste või etteastete rida, mis kas annab eeldusi peamängu arenemiseks või selgitab ta ideed.

eelpeaproov — esimene, n. ü. „must“, peaproov.

eelsündmustik — nii nimetatakse näidendiõpetuses neid sündmusi, mis on leidnud aset enne draamas esitatud

tegevustikku, milledest me aga näidendist parema arusaamise huvides saame teada asjaomase draama ühe või mitme tegelase suust.

eeskava — vt. kava.

eesriidemees — lavatöeline, kelle ülesandeks on selleks õigustatud lavategelase märguandel eesriiet eemaldada ja ette lasta.

eesriidenöör — nöör, mille abil eesriie ette lastakse ja eest ära tõmmatakse.

eesriie — etenduse vaheaegadel lava vaatesaalist lahutavat riidet nimetatakse peaaesriideks. Selle ette käib paljudes teatris veel tulehädahoju vastu kaitsev raud-eesriie. Pildivaheriie e. lüh. vaheriie tuleb ette siis, kui laval sünnib kiire dekoratsioonivahetus, mida ei taheta publikule näidata. Ta võib ka ette tulla lihtsalt selleks, et sümboliseerida teatud ajavahemiku möödumist.

einlage (sk., hb.) — vt. vahe-
lukk.

eksponeerima (lad.) — draama alguses selle tegelaste ja olukordadega tutvustama; **ekspositsioon** — draama esimeses vaatuses antav olukorra esitus, millest tegevus lähtub, ja tegelaste tutvustus.

ekspressionism (lad.) — kunstivool, mis seadis teatrile ülesandeks teha nähtavaks mõtteid ja sümboleid, kuna selle ajani nõuti miljööd (naturalism) või meeolelu (uusromantism). Tõelisusele lähedase või dekoratiivselt-stiliseeriva esituse asemele astus näite- ja lavakunst, mis oli täitsa väljendustahte mõju all. Valitses tooni ja žesti tõusutamine ning ülitõusutamine, mis sageli kandis juhuslikku laadi. Tähtsat osa mängis helgiheitja. Ekspres-

sionism andis näitlejale ajutiselt pateetilise kõne ja laia žesti võimaluse; ekspressionistlikku dekoratsiooni on menuga tarvitatud ka mitteekspressionistlikes lavastusis.

ekspressioon — (tugev) väljendus.

ekstempore (lad.) — ettevalmistamatu mäng või teksti kõnelemine näitleja poolt; „oma teksti“ rääkimine; **ekstemporeerima** — ettevalmistamatult mängima; „oma teksti“ rääkima.

elamus — teadvuse vahetult antud sisu kui ka läbielamise üksiknähtus, ~ moodustab ainult tunnetuse eelastme. ~ esteetikas, sellega ka lavakunstis, on peam. tugevama tundetooniga teadvussisu, mis nõuab oma ärareageerimist, kas seda ise luues või teise oma reprodutseerides; ~ te kool — kool, mis õpetab, et näitleja peab kõik hinges läbi elama, mida ta mängib (Stanislavski). ~ te psühholoogia — see osa psühholoogiast, mille ainsaks objektiks on ~ed.

emotsioon (lad.) — meeleliigutus, elav tundmuselamus. Eriti tugevaid ~e nimetatakse affektideks (m. vt.).

epiloog (gr.) — lõppsõna, millega pöörduti või pöördutakse draamas vaatajate poole (näit. Pukk „Suveöö unenäos“); järelmäng.

episood (gr.) — kõrvaltegevus, mis moodustab draamas väikese omaette terviku; ~ ehk

- ~im ängija — tähtsuse-
ta tegelane näidendis, kes
ainult korraks tuleb lavale.
- erateater** — vastandiks riigi-
linna- ja seltsiteatrile teater,
mis kuulub ainult ühele isi-
kule (ettevõtjale).
- esietendama** — näidendit esi-
mest korda teatud teatris et-
te kandma; **esietendus**
— näidendi esmakordne ette-
kanne teatud teatris. Vt. ka
esilavastus.
- esiklavastus** — lavastaja või
teatri esimene lavastus üldse.
- esilavastus** — näidendi esma-
kordne lavastus üldse („Maa-
ilma-esietendus“).
- esinemispalavik**, teatrielus har-
ilikult lambi- e. rambipala-
vikuks nimetatud — näitleja
närviline rahutus enne esine-
mist, mis mõne lavakunstni-
ku juures ei kao üldse.
- esitantsija** — peaosi tantsiv so-
list balletis; esimene tant-
sija.
- esmakordlane** — vt. debütant.
- esmamängija** — kahest dublan-
dist (m. vt.) see, kes mängib
esimesena.
- etendus** ei tähenda kunagi „et-
teastet, stseeni“, nagu seda
võib praegugi veel leida la-
vateoste tõlkeis, vaid ainult
kogu näidendi ettekannet.
- etteaste** — vaatuse või „pildi“
osa, mida eraldab teistest
mõne (tähtsama) tegelase
tulek või minek.
- etteütleva** — teatri teenistuses
seisev isik, kes proovide ja
etenduste ajal jälgib ettekan-
tava näidendi teksti ja tarbe-
korral seda näitlejale tuletab
meele; ~kast — lavapõ-
randa-alune ruum, milles et-
teütleva etenduse ajal harili-
kult istub ja mida olekski
parem nimetada ~ruu-
miks.
- etüüd** — vt. improvisatsioon.
- evolutsioon** (lad.) — reeglipa-
raselt muusika saatel arenev
liikumine, eriti operetis grup-
pide taktipärane ja teatud
„tuuridega“ liikumine.

F.

- faabula** (lad.) — näidendi jne.
sündmustik peajoontes.
- falsetist** — falsetiga (m. vt.)
laulja.
- falsett** (it.) — lauluhääle eri-
line kõrgeim heliregister,
mille kõla tunduvalt erineb
harilikust häälest.
- farss** (pr.) — praegu sama,
mis jant.
- fermaat** (it.) — pikendusmärk
noodi või pausi kohal, mis
näitab, et asjaomast nooti või
pausi tuleb pidada määratud
ajamõödust kauemini — mil
määral, see oleneb ettekand-
jast (või muusikajuhist).
- feroce** (it., h. -rootše) — „met-
sikult, tormakalt“.
- figuriin** (pr.) — kostüümmu-
del või -pilt.
- fileerima** (it.) — laulus lask-
ma toonil pidevalt voolata
ühetasaselt.

finaal (it.) — ooperis ja opere-
tis vaatuse muusikaline lõpp-
pala.

fistulhäääl — falsett(häääl), m.
vt.

foajee — vt. fuajee.

foon (pr. fond) — lava taga-
plaan, taust.

forte (it.) — „tugevasti“.

Fortuny süsteem — hisp. maa-
likunstniku ja lava-arhitekti
Fortuny y de Madrazo loo-
dud seadis kuppelhorisondi
(vt.) valgustamiseks tuge-
vast valguseallikast kirjude,
valgust hajutavate siidsirmi-
de abil, mis laseb tekkida
loomuliku taevavalguse illu-
sioonil kõigi selle varjundi-
tega.

Fraas (gr.) — lause; sisutu
väljendus; muusikalises kom-
positsiooniõpetuses muusi-

kalis-formaalne üksus, mis
on iga muusikalise-formaalse
vaatluse aluseks.

front (lad.) — pikx, harilikult
üle kogu lava laiuse jooksev
püstik (m. vt.), mis, tarvita-
tuna ühes lavataeva e. ring-
horisondiga, asendab senise
lavapilti lõpetava prospekti.

fuajee (pr.) — jalutusruum
teatri- või kontsertsaali kõr-
val või üldse läheduses, mis
on määratud publikule.
Prantsuse teatris on peale
selle „foyer public“ ka veel
„foyer des artistes“, milles
käivad koos ainult näitlejad,
näitekirjanikud, ajakirjani-
kud j. t. lähemalt teatriga
seotud isikud.

fundus (lad.) — teatri alus-
vara dekoratsioonides, kos-
tüümides jne.

G.

gaasloor; ~i tarvitatakse suu-
remais teatris selleks, et te-
male projitseerida udu ja
pilvi, kui see peab sündima
loori taga teostatava ümber-
ehituse varjamiseks.

galaetendus — pidulik, väliselt
hiilgav etendus.

galerii (pr.) — mitme rõduga
teatris vaatesaali laele kõige
lähemal olev rõdu, sageli ka
ainult selle viimsed read;
selle rõdu kergesti vaimustat-
tav publik; ~ l a v a l — töö-
sild, harilikult lava küljel,
kas ühel või kummalgi pool.

garderoob (pr.) — kostüümid,
teatrikostüümide hoiukoht;

publiku riietehoid; näitleja
(-te) tuba; ~ i h o i d j a —
teatrikostüümide hoidja; riid-
dehoidja.

gasteeruma (sk.) — külaskäi-
guetendust andma.

generaalpaus — „üldine paus“,
iseäranis orkestritöodes (ka
oopereis jne.) kõigile pillide-
le (ja solistidele) ühine, pi-
kem ja ettekande voolu äkki
ning silmapaistvalt katkes-
tav paus.

gong (gong-gong, tšung, luu)
— Hiinast pärit olev löök-
riist, harilikult ümargune;
lüüakse viltvasaraga. Vt. ka
tam-tam.

grimeerima (pr.) — nagu paruka, võltshabeme jne. ning minkidega osale vastavalt jumestama; **grimm** — näojumestus; **grimmima** — grimeerima.

grotesk (it.) — jämeda koomika liik kirjanduses, muusikas ja kujutavais kunstides, mis ühendab üksteisega mittesobivaid sugemeid; sellele vastav naljapala.

grupeerima (pr.) — rühmitama; **grupeering** — rüh-

mitus: grupp e. rühm võib olla kinnine (näit. kaks üksteist kaelustavat isikut), lahtine (kaks üksteise lähedal seisvat isikut) ja seotud (kaks isikut, kes üksteisele kätt annavad); **gruppima** — grupeerima.

görl (ingl.) — kooritantsijanna tantsuliigis, mis tarvitab lihtsaid liigutusi ja samme, taotelles peaaegselt masinatalolist täpsust taktipärasel liikumises.

H.

habemekleep — võltshabemete lõuale kleepimiseks tarvitatav vedelik, harilikult mastiks (vt.).

haltuura (tatarik. „kronu“) — näitleja tasuline esinemine väljaspool oma alatist teenistusk kohta (teatrit) mõne teise teatri või eraettevõtja kutsel.

harjutus — proov.

helgiheitja — vt. prožektor.

helilooja — loovana tegutsev helikunstnik.

heroiin (pr.) — vt. kangelanna.

hooaeg — teatri märguaeg sügisest kevadeni; **hooajakoor** — kogu tegevusaastaks, s. t. aastapalgaga, palgatav lavakoor, vastandiks ainult esinemiste pealt tasu saavale korrapealsele lavakoorile; **hooajaleping** — aastaleping, mille alusel näitleja, orkestrant jne. või lavatehniline jõud on teatri teenistuses, saades tasu ka suvekuude eest, millal ei män-

gita, harilikult kolmekuise ülesütlemisega.

horisondilatern — eriti lavataeva (vt.) valgustamiseks määratud latern; **horisondivalgustus** — eriti lavataeva valgustamiseks määratud ülestõmmatav ja mahalastav laternate komplekt; **horisont** — ringhorisont, vt. lavataevas.

Hosenrolle (sk. „pükstes osa“) — osa, milles naisnäitlejal tuleb esineda meheriituses. Vt. ka **travesti**.

hädalava (sk. Behilfsbühne) — proovilava; improviseeritud lava.

hädarepertuaar — teatri tagavararepertuaar vähemväärtuslikest näidendeist.

hääli — ka mõnes kompositsioonis (ooperis jne.) pillile või lauljale määratud osa.

hääldama — häälikuid suulae, keele ja huulte abil kuuldale tooma.

hääldus — häälikute eelpool iseloomustatud kuuldavale toomine.
hääleseade — kunstlauluks ja

kunstipäraseks kõnelemiseks vajaliste hääleomaduste ja õige laulmis- ning kõnelemistehnika saavutamine.

I.

ideaal-lava — kujuteldav tehnilises suhtes täiuslik lava.

ideedraama — vt. draama.

illusioon (lad.) — meeltepete, lummutus; ~ lava — vanaaegne, lihtsate abinõudega kiireid muuteid võimaldav lava.

ilulugeja — vt. deklamaator.

ilulugemine — vt. deklamatsioon.

imitaator (lad.) — järeleaimaja; imitatsioon — järeleaim.

improvisaator (lad.) — ettevalmistamatult esineja; improvisatsioon — ettevalmistamatult loodud kõne, monoloog, stseen, heliteos; improviseerima — ettevalmistamatult mängima (näitlejana või muusikuna); harjutusena (teatrikoolides jne.) kindla tekstita „etüüdi“ mängima.

ingénue (pr., h. änženüü) — naiivitar (m. vt.).

inimkujundaja — näitleja elava inimese esitajana.

innamorati (it.) — Commedia dell' arte (m. vt.) tõsiselt võetavad armastajad, vastandiks Zanni innamorati'le — koomilisile teenijaist armastajaile.

inspitsient (lad., sk. Spielwart, v. pomoštšnik režissöra) — isik, kes etenduse

ajal valvab selle järele, et kõik sünniks nii, nagu see näitejuhi poolt on määratud, ja tarbekorral selleks teeb korraldusi; proovide ajal on inspitsient samuti näitejuhile abiks. Täidab sageli ka rekvisiitori (vt.) ülesandeid.

instseneerima (pr.) — lavastama (mitte: dramatiseerima).

instseneering — lavastus.

intendant (lad.) — Saksamaal teatri või teatrite rühma üldjuht.

intermeedium (lad.) — vahemäng; (mänguline, laululine või tantsuline) vahepala, alguses vaatuste vahel. Praegu on ~ id säilinud peaaegu ainult vaheajamuusikana; **intermezzo** — intermeedium.

interpretatsioon (lad.) — osa jne. tõlgendus; **interpretierima** — tõlgendama.

intimteater — väikese saali ja lavaga teater, milles võib tekkida intiimne e. seesmine, „kodune“, lavakunst. Vt. ka kammerteater.

intonatsioon (lad.) — tooniandmine laulus.

intrigant (pr.) — mees- ja naisnäitleja ampluaasid: salasepitsev karaktermängija; **intrigierima** — sala-

- sepitsema; intriig — salasepitse; näidendis olukordade kokkusattumus või tekitamine, mis läbi teatud tegelasi takistatakse nende tahte läbiviimises, narritakse neid, viiakse eksiteele või piinlikku seisukorda; intriignäidend — draama, milles peatähtsus on intriigil, nagu näit. hispaania n. n. „mantli- ja mõõganäidendid“ à la Calderoni „Daam Rett“ või ka Beaumarchais' „Figaro pulm“.
- introduktsioon** (lad.) — ooperreis, operettides jne. esinev lühike eelmäng.
- intuitsioon** (lad.) — vaimne kaemus; ideede ja mõtte sisude mitte-abstraktne, mitte-mõttepärane „välgu“-taoline selgumine. Tähtis isearanis kunstnikele, tähendab ka lavakunstnikele.
- iroonia** (gr.); traagiline ~ on näiteks see, kui kuningas Ödipus, kes on teadmatult tapnud oma isa, otsib selle mõrtsukat ja neab mõrtsuka isikus iseennast.
- Isabella**, vt. *Commedia dell'arte*.

J.

- jant** — kergesisuline, peajasjaliselt situatsioonikoomikale ülesehitatud näidend, sama, mis farss.
- järeilmäng** e. epiloog moodustab sageli ühes eelmänguga n.-ü. raami, mille vahel areneb peamäng (näit. Sheldoni „Romaanis“).
- järk** — vaatus, akt (vananenud).

K.

- kaasmängijad** on näitlejale kõik need, kes ühes temaga esinevad ühes ja samas näidendis; neid ei tohi ära vahetada vastumängija ehk partneriga (m. vt.).
- kabaree** (pr.) — lõbustusasutus (kõrts, kohvik) muusika, tantsu ja teiste ettekannetega.
- kabukilava** — (jaapani) inimjõuga alt pöördav pöörlava.
- kahekordne mäng** — vt. mäng, kahekordne.
- kahekõne** — kahe tegelase vahel peetav kõnelus.
- kaksik-kordlava** (sk. Doppelstocktheater) — kahekordne vajuklava (m. vt.).
- kaksikkujud** — üksteisega hingeliselt ja sageli ka väliselt väga sarnaste tegelaste paarid, kes autori poolt on näidendisse võetud, et sümboliseerida kas laia massi või neid seltskonna liikmeid, kel ei ole sel määral oma „mina“, et nad võiksid esineda üksikkujuna (näit. Bobčinski ja Dobčinski Gogoli „Revidendist“, Rosencrantz ja Gyldenstern Shakespeare'i „Hamletist“).

- kaksikosa** (sk. Doppelrolle) — osa, milles ajutiselt tuleb teeselda teist laadi inimest kui see on antud osa põhitoonis. Väga paljud osad on kaksikosad.
- kaldpoodium** (sk. Schräge) — kallakuga poodium, suurem või vähem.
- kaljuteater** — loomulikke kaljusid või kaljudesse raiatud lava kasutatav vabaõhuteater.
- kammerlaulja** — omal ajal Saksamaal lauljaile teenete eest riigipea poolt annetatav tiitel, pärit ajast, millal kuningad jne. pidasid isiklikke orkestreid, lauljaid jne.
- kammermuusika** — väheste pillide või lauluhälte poolt täidetud muusika, üldiselt üksikuile pillidele klaveri saatel kirjutatud palad. Heli täiust ja vaheldust instrumentatsioonis asendab ~s peenem varjundamine ja detailsem töö, mida võib nimetada **k a m m e r s t i i l i k s**.
- kammerteater** — väikese saali ja harilikult ka väikese lavaga mugavasti sisustatud teater, kus pakutakse peenemaitselist repertuaari eriliselt viimisteldud ettekandel.
- kandelatt** — püstikul (m. vt.) see latt, mille abil teda transporteerimisel kantakse.
- kang** („stange“) — rauast või puust terve lava laiusel üles tõmmatav ja allalastav latt riputiste (m. vt.) ja valgustusseadiste, tarbekorral ka teiste koormate, kandmiseks.
- kangelane** — ampluaa: kangelaslik tegelane — ka siis, kui ta ei ole näidendi peategelane, näit. Dunois „Orleani neitsis“.
- kangelanna** — eelmisele vastav ampluaa naisnäitlejail.
- kangelasema** — ampluaa: vanemaaline kangelanna (m. vt.).
- kangelasisa** — ampluaa: vanemaaline kangelane (m. vt.).
- kannatusmängud** — Kristuse elu ja kannatusi kujutav, sageli keskajast pärit vaimulik näidend ja selle ettekanne. Kuulsad on iseäranis iga kümne aasta tagant korraldatavad Oberammergau ~. Ka idamaa tunneb kohati oma pühakute kannatusmänge.
- kantomiim** (lad., gr.) — lauluga mimus (vt).
- karakteersus** — kõik, mis iseloomustab ainult testud üksikindiidi, see on ta ~ (Stanislavski).
- karakter** (gr.) — iseloom; traditsiooni tõttu kindlaks kujunenud iseloomuga tegelane ehk „mask“ (näit. Commedia dell'arte); ~ d r a a m a, vt. d r a a m a; ~ k o m ö ö d i a — komöödia, mille komism vastandina situatsioonkomöödiale ammutab peategelase iseloomust, näit. „Ihnus“; ~ m a s k — ~ osale vastav välimus (žest, nägu, kostüüm); vt. ka Commedia dell'arte; ~ m ä n g i j a — karakterosade (m. vt.) mängija; ~ n ä i d e n d, vt. draama; ~ n ä i t l e j a — mängija; ~ o l o o g i a — õpetus

- inimese iseloomu ehitusest, laadist ja arenemisest, ~ osa — realistikult ja hingeeluliselt teravalt joonistatud näidendikuju osa, vastandiks tüüpidele ja ideaalkuju-tele, sageli „kangelase“ vastumängija (Jago — Othello).
- kassaaruanne** — eritähendus: iga üksiku etenduse kohta piletimüüja poolt koostatav aruanne selle kohta, kui palju on pileti- ja eeskavamüügist ning riidehoiust sisse tulnud, piletihindade järele liigitatult.
- kassatükk** — näidend, mis annab teatrikassale „kassalist menu“, suuri sissetulekuid.
- kastlava** (sk. Guckkastenbühne) — nelinurkne, peaaegselt kulisside, prospektide ja poognatega töötav lava, mis lõpeb raudeesriidega, täh. ei tunne tema ette ja koguni publikusse ulatuvat esilava, vaid moodustab n.-ü. ainult „vaatekasti“.
- kašeerija** — plastiliste dekoratsiooniosade, rekvisiitide, ka parukateosade valmistaja; **kašeerima** (pr.) — ülalnimetatud plastilisi lavatarbeid valmistama;
- kašeeriring** — plastiliselt valmistatud dekoratsiooniosa (näit. puu), parukaosa (näit. suur muhk) ja rekvisiit (näit. sink).
- katastroof** (gr.) — (otsustav) „pööre“. Draamas see sündmus, mis viib tegevuse lõplike lahendusele. Vanemaegses lavakirjanduses sageli juhuslikku laadi, peab katastroof (peategelase kokkuvarisemine) nüüdisajal olema hingeeluliselt põhjendatud.
- kate** — millegi varjamiseks määratud dekoratsiooniosa (sk. Versatz).
- katekismism** (gr.) — kahekõne; katekismiline on kahekõne siis, kui ta liigselt määral on küsimise-kostmise laadi.
- katselava** — lava, mis on määratud igasuguste, peaaegselt tehnilist laadi, näit. valgustuse, katsete tegemiseks.
- katseteater** — teater, mis katsetab uute mängustiilide jne. leidmiseks.
- kaudne kõne** — näitekirjanduses ääri-veeri mööda, vihjete kaudu kõnelemine kahe tegelase vahel (O. Ludwig).
- kava** — ettekantava näidendi, autori, lavastaja, näitl. jne. nimedega sedel.
- keellava** — lava, mis kolme küljega tungib publiku sekka (sk. Zungenbühne).
- keerlava** (hb.) — vt. pöörlava.
- keha**; **näitleja** ~ on ta pill, mida ta peab meisterlikult valitsema. ~ **tehnika** — oma keha käsitamise oskus; selle oskuse saavutamiseks ja säilitamiseks määratud süstemaatilised harjutused.
- kellaklaver** (sk. Glockenklavier) — kirikukellade muusika tegemiseks tarvitav rida ülesriputatud häälestatud metalltorusid, mida lüüakse viltvasaraga, harilikult „torudeks“ nimetatud.
- kellasisnaal** — tarvitav näitlejate garderoobidest lavale kutsumiseks, üldiselt mär-

- giks, et vaatus (kas proovil või etendusel) varsti algab.
- keskkonnadraama** (miljöödraama) — vt. draama.
- kesklava** — lava keskmine, mänguks peajasjaliselt kasutatav, osa.
- keskmine toon, karakteri** — see, mis näitlejal asjaomase osa loomisel peab jääma põhialuseks (O. Ludwig).
- kiilpoodium** (sk. Keilschräge) — kiiluna kitsamaks minev, sageli kallakuga, suurem või vähem poodium.
- kiirkõne** — keskmisest kõnetempost märksa kiiremini, sealjuures koomilise efekti saavutamiseks harilikult ühetooniliselt või ainult mõnede üksikute tõusudega sooritatav kõne.
- kinnine etendus** — teatud organisatsioonile või organisatsiooni poolt korraldatav etendus, kuhu pääseb ainult teatud mõttes kvalifitseeritud publik, näit. ainult asjaomase organisatsiooni liikmed.
- king** — iga ühekülgne ja sealjuures ebanormaalselt tugev tahtmine või püüe („tõbi“), näit. joomari, ihnuse, võimuhnitseja, armunu, koguja ~ King mängib väga tähtsat osa näitekirjanduses ja sellega ka näitleja töös.
- klakijuht** — vt. klakk.
- klakk** (pr.) — tasuline plaksutajaskond, peajasjaliselt Prantsusmaal (nüüd välja suremas). Klaki ülesandeks oli näidendi ettekande ajal varem ettekirjutatud kohtadel tarbekorral kas kõvasti aplodeerida, nutta või naerda jne., et publikut kiskuda kaa- ja niiviisi kindlustada näidendile kestvat menu.
- klaköör** (pr.) — tasuline (raha või priipiletite eest) etenduse ajal plaksutaja (vt. klakk).
- klapp** (sk.) — millegi katteks määratud klapitav püstik (m. vt.).
- klassiteater** — teatud rahva- klassile, näit. töölistkonnale, määratud tendentsteater erilise, esmajoones asjaomase klassi huve ja tarbeid käsitleva, repertuaariga. Eestis praegu ainsana „Töölisteatri“ nime all töötav teater ei ole klassiteater.
- klaverikoondis** (sk. Klavierauszug) — klaveril mängimiseks kohastatud ooperi-, opereti- jne. partituur.
- kokkumäng** — pikemaajaliste proovide kaudu ja mängijate omavahelise sobivuse abil teatri (või ka mõne üksiku näidendi) ansambelis saavutatud mänguline ühtesulavus, kus ükski tegelane ei mängi teistest „üle“ ega tarvita oma, näidendi vaimu ja teiste tegelaste mänguga mitte sobivat, stiili.
- kollektiiv** (lad.) — kokkukuvuluvuse teadvuse tõttu tervikuna esinev ja ühesihiliselt tegutsev isikute kogu. Teatris, mis tahab edukalt töötada, peab trupp muutuma näitlejate ~iks; ~lavastus — asjaomase näidendi kallal töötava kollektiivi ühise töö saavutus. Selles mõttes on öieti iga lavastus ~

- lavastus. ~lavastus kitsamas mõttes on säärane lavastus, mille juures iga näitleja võtab osa ka näitejuhi tööst, kusjuures üldine suund ja kõik üksikasjad tehakse kindlaks ühiste nõupidamiste ajal, mille juures näitejuhi ülesandeks jääb peaaegselt kontroll; ~looming — teatud kollektiivi loov töomingsuguse ülesande kallal ja selle tulemus. Teatrilooming on üldiselt ~looming.
- kollektiviseerima** — kollektiiviks muutma;
- kolme lambi süsteem** — valgustussüsteem, mis annab värvide üleminekuid segamise kaudu, osalise kustutamisetä.
- Kolombiin** (Colombina) — vt. Commedia dell'arte.
- koloratuur** (lad.) — soolo vokaalmuusikas, eriti arias, meloodia kaunistus ehk figureering, mis seisab jooksvais või rulluvais helideridades.
- kombinaat** (lad.) — riiklik teatritehnikum Nõukogude Venes.
- kompars** (it.) — vt. statist; ~erii (it.) — teatud lavastuses kasutatav statistide kogu.
- komposiitor** (lad.) — helilooja; **kompositsioon** — kokkuseade, koostus, kokkupanek; näidendi kompositsioon — selle ülesehitus; helilooming ja selle saavutus.
- kondensaator (kondensator)** (lad.) — valgusekoondaja.
- kong** — vt. gong.
- konstruktivism** (lad.) — lavastuslaad, mis opereerib eriti ehitatud lavaga, lavaehitusega; **konstruktsioon** — eriti: lavaehitus.
- konsultant** (lad.) — nõuandja;
- kontakt** (lad.) — kokkupuude; publiku ~ näitlejatega — etenduse ajal lava ja saali vahel valitsev vaimne ja meeleoluline kokkupuude, mis saalis avaldub haaratud vaikuses, naerus jne. ja mõjub näitlejasse tiivustavalt.
- kontralt** (it.) — madal alt (m. vt.).
- kontrast** (pr.) — vastolu, vastand; nii välised kui seesmisedki ~id mängivad nii lavakirjanduses kui ka kunstis väga tähtsat osa; ~eeriima — vastanduma; ~kujud — vastandkujud, mida nad võivad olla väliselt (pikk, lühike — inetu, ilus) kui ka seesmiselt (teoinimene, unistaja jne.); ~ne — vastandlik.
- kontrollproov** — mingisuguse tehnilise külje (valgustuse) jne. kontrollimiseks määratud proov.
- koolidraamad** — 16. ja 17. sajandi peaaegselt õpetatud koolides ettekandmiseks loodud näidendid.
- koomik** — koomilisi osi etendav näitleja; ~a (gr.) — koomilist (vt.) tunnet valandav võime või omadus; koomilise olemus; **koomiline** — veider, naljakas, naeruväärne. Päril rahuldavat seletust selle kohta, mis on koomiline, ei ole seni veel olemas. Koomiline sisaldab

- peaaegu alati ootamatuse momenti (näit. kui komistab tavaliselt kindlasammuliselt kõndiv isik, kui tondi sam- mud trepil osutuvad äraeksi- nud konna hüppeks, kui pi- dulauas keegi tähtsa näoga helistab klaasi ja siis kas üldse ei kõnele või kõneleb väga nigelalt). Koomiline võib sageli minna naeru- väärseks ja isegi vastikuks, näit. kui halb kõnemees kõ- neleb pikalt. Draamas tehakse vahet karakter- koomika (kui tegelase või tegelaste iseloomud sünnita- vad koomikat) ja situat- sioonkoomika vahel (kui seda teevad olukorrad).
- koondaja** (valguse~) — kon- dens(aat)or.
- koor** (gr.) — lavastuses rah- vamassi ja sageli ka pisiosi täitev tegelaskond teatris, mis harilikult jaguneb hoo- aja-kooriks (m. vt.) ja kor- rapealseks kooriks; laulu- koor; ~i liige.
- kordamisproov** — näidendi pä- rast pikemat vaheaega uues- ti repertuaari võtul teksti, viiside jne. meeletuletami- seks korraldatav harjutus.
- kordlava** (sk. Etagenbühne) — kahekordne lava.
- kord-lüklava** (sk. Etagen- schiebsbühne) — vajuk- küglavaga (vt.) ühendatud lava.
- korraldaja** (valguse-), (sk. Regler) — peaasjaliselt la- valvalgustuse reguleerimi- seks tarvitav seadis, regu- laator.
- korrektuurproov** — orkestrile korraldatav kontrollproov partituuris ja hääldes leidu- vate vigade parandamiseks.
- korrepetiitor** (lad.) — muusi- kamees, kes teatrilauljaile harjutab kätte ooperi- või operetihääled; mõnes teat- ris on olemas erilised ~id solistide ja koori jaoks; ~ mängib kaasa ka tantsijaile ballettide või üksikute tant- supalade tantsujuhi poolt kätteõpetamisel.
- korüfee** (gr.) — greeka draa- mas koori juht; mingisugu- sel alal silmapaistev või juh- tiv inimene.
- kostümeerima** — ettekandeks, maskeraadiks jne. riietama.
- kostüüm** (pr.) — riietus; ~i kunstnik — kunst- nik, kes teatri teenistuses või ülesandel valmistab kos- tüümiskitse ja harilikult val- vab ka selle järele, et kos- tüümid nende järgi õigesti valmistataks; ~i proov teatud lavastuse tegelaskon- na riietuse kontrollimiseks määratav ülevaatus, võima- likult laval ja etenduseks ettenähtud valgustusega; ~iskits — kunstniku poolt valmistatud, harilikult värviline, joonis, mis on alu- seks kostüümi valmistamisel.
- koturn** (gr.) — vana-greeka laval tarvitatud kõrgete tal- dadega poolsaapad, mis suu- rendasid näitleja kuju.
- krepp** (pr.) — laamavill, mi- da tarvitatakse kunstlike ha- bemete valmistamiseks.

- kriitik** — vt. arvustaja; ~a
— vt. arvustus; kriti-
kaster — asjatundmatu
arvustaja.
- kuju** — näitleja poolt mängus
loodav elava inimese kju-
tus.
- kujulooja** — näitleja elava ini-
mese kju laval esitajana,
inimkujundaja.
- kulissid** (pr.) — teatud vahe-
maadega laval ülespanda-
vad või -riputatavad seinad
(lõuendiga ületõmmatud puu-
raamid), mis lõpetavad la-
vavälja küljelt; kulissla-
va — kastlava (vt.); ku-
lissvanke — nüüd vaid
harva tarvitav lavapõran-
da all liikuv sõiduk kõrgete
dekoratsiooniosade laval eda-
sitoimetamiseks.
- kunstiteater** — väärtuslikku
repertuaari võimalikult kunst-
tipärased esitav teater. Kõi-
ge kuulsam ~ on Moskva
Kunstiteater ühes oma lähi-
mate kunstipärijatega.
- kuplee** (pr.) — har. koomilise
sisuga laul, mille ühe ja sa-
ma viisi järgi lauldavad
stroofid lõpevad refrääniga
(vt.). Tarvitusel koom. oope-
ris, operetis, ka vodevillides
ja jantides.
- kupüür** (pr.) — tekstis või
muusikas ettevõetav kärbe e.
kärbis.
- kuubiklava** — vt. kuuplava;
- kuuldemäng** — kuulmismeelega
vastuvõtmiseks määratud
näidend. Iga ettekantavat
näidendit — kui ta just ei
ole pantomiim — võib võtta
~una ja vaatemänguna.
- „kuulipilduja“ — vt. raksuma-
sin.
- kuuplava** (sk. Würfelbühne) —
lava, mille kõik ehitused te-
hakse mitmes suuruses ja
värvis kuubikuist.
- kõht**, kunstlik — näitleja osas
nõutud paksuksteagemiseks
tarvitatud kõhukujuline, kas
täistopitud või õhuga täide-
tav (siis kummist), kott.
- kõla** — mitme lihtheli koos-
helisemine. Peale põhiheli
esinevad veel kaashelid.
Muusikas — heli tämbr +
jõud + kõrgus.
- kõmutükk** — kirjandusliku
väärtuseta, ainult publiku
sensatsioonihimu rahuldami-
seks kirjutatud näidend.
- kõnekoor** — massdeklamatsio-
oni esitav koor.
- kõnekus**, kehaline — kehaliigu-
tuste väljendusrikkus.
- kõnelaul** — sõnalist deklamatsio-
oni resp. dramaatilist dia-
loogi jälgendav väljendus
ooperis. Vt. aga ka bel
canto.
- kõnelus** — kahekõne, dialoog.
- kõnemeloodia** — inimese kõne-
lemishelide iseloomulik va-
heldumine. Igal keelel on
oma ~.
- kõrguspunkt** on olemas igal
hästi kirjutatud osal ja näi-
dendil — osal see koht, kus
kire tõuseb oma kõrgeima
tipuni, näidendil see koht,
kus see sünnib tegevusega.
G. Freytagi teooria kohaselt
näidendi ~ asub umbes ta
keskkohas („tipp“); on siiski
parem, kui see ~ on draa-

ma lõpule võimalikult lähedal.

kõrgümarlava (sk. Höhenrundbühne) — vastand areenlavale (m. vt.): publik istub areenis, kuna tegevus sünnib amfiteatris.

kõrvalgaleriit — töögalerii e. -sild suurematel lavadel.

kõrvalosa — näidendis kõrvalise tähtsusega tegelane. J. Babi järgi (vt. ta „Nebenrollen“) ei ole kõrvalosi üldse olemas. Sellega võib olla nõus selles mõttes, et hästi ehitatud näidendis ei ole tähtsusetasi, vaid kõik on enam-vähem kitsas ühenduses kas näidendi idee või ta peategelasega.

kõrvaltegelane — vt. kõrvalosa.

käik — näitleja liikumine laval ühest punktist teise; ukse aset täitev dekoratsioonikombinatsioon.

kärbe e. kärbis (kupüür) — mahatõmme näidendi tekstis või muusikas. Kärpeid võetakse ette: 1) liig pika teksti või muusika lühendamiseks ajavõitmise mõttes; 2) teksti lühendamiseks ta lavalisemaks tegemise otsustarb; 3) vanemaegseis näidendis nüüdisaja maitsele „liiglihana“ tunduvate vananenud osade eemaldamiseks; 4) siis, kui näitleja ei saa hakkama teatud monoloogi, lause, väljendi jne. esiletoomisega nii, nagu seda soovib näitejuht. Kärpete tegemine ehk „punase pliatsi“ tarvitamine nõuab suurt

tekstisse süvenemist, takti ja osavust. Ainult rutiiniga ei ole võimalik saavutada häid tagajärgi. Kärpete lubatav ulatus oleneb esmajoones asjaomase näidendi kompositsioonist. Tugeva ja järjekindla ülesehitusega näidendis ei saa mahatõmbeid teha sel määral kui lõdvalt ülesehitatud draamas, milles end sageli ei anna tunda terve vaatuse eemaldamine. On näidendeid, mida üldse ei saa kärpida, nagu näit. Ibsenil õige paljud näendid (John Gabriel Borkman j. t.). Psühholoogilisis näidendis võib liiga tugeva kärpimise tagajärjel sündmustik ja tegelaste hingeline areng kergesti muutuda ebausutavaks. Kärpimise alla kuulub ka teatud tegelaste eemaldamine näidendist, mis on tingitud sellest, et tegelasi on trupi arvu või selle liikmete sobivusega võrreldes liiga palju. Säärane kärpimine võib olla kasuks näidendi arengu suurema keskendamise mõttes. Tegelasi võib tõmmata maha ühes kogu nende tekstiga; võib aga ka eemaldada tegelasi nende teksti puutumata, kusjuures see tekst siis antakse üle mõnele teisele tegelasele või jaotatakse ära teiste tegelaste vahel. Tingimuseks on loomulikult, et üleantav tekst asjaomastele tegelasile sobib.

käsinukk — sõrmede abil liikumapandav nukk nukuteat-

- ris, vastandina nõõride või traatide abil liikumapandavale marionetile (m. vt.) e. traatnukule.
- käsiprožektor** — käes kantav, täh. jalata, väike helgiheitja.
- külaline** — ajutiselt võõras ansambli vähemalt kandvas osas (vt. osa) esinev näitleja.
- külgkardin** — külgkattena ülesriputatav lavakardin.
- külgkate** — lavaküljelise „läbipaistvuse“ vältimiseks tarvitatav püstik (kuliss) või riputis (kardin jne.).
- külgosa** — dek. külgpüstik (vt. püstik) ja külgriputis.
- külgriputis** (sk. Seitenhänger) — vt. riputis.

L.

- laegaslava** (sk. Schachtelbühne) — lava, mille dekoratsioonid on üksteise sisse „laegastatud“, tähendab vähemapinnaline dekoratsioon on ehitatud suuremapinnalise ette ja sisse.
- lambipalavik** — vt. esinemispalavik.
- largetto** (it.) — kaunis aeglaselt.
- largo** (it.) — „laialt“; kõige aeglasemas muusikalises tempos; seesuguse tempoga helitöö.
- larv** (sk.) — näokate; mitte ära vahetada **maskiga** (m. vt.); laiemas mõttes: inetu või vastik nägu („larhv“); **ima** — näokattega varustama.
- lasteetendus** — laste arusaamisele kohase (muinasjutu) näidendi ettekanne; mitme-palaline ettekanne lastele.
- lastenäidend** — laste arusaamisele sobivalt kirjutatud näidend.
- lasteteater** — eriline teater, mis korraldab ettekandeid ainult lastele (peaasjaliselt Nõukogude Venes).
- lastetükk** — vt. lastenäidend.
- lauatagune proov** — vt. luge-misproov.
- laudvajuk** — vt. vajuk.
- laulumäng** — lõbus-sentimentaalne, lõdva ehitusega näidend tegevuse vahele paigutatud lihtsaviisiliste lauludega ja suuremate finaalideta. Vt. **kaoperett**.
- lava** — ühe pörandi kõrgendatud osa või pörand ise, mis on määratud ettekannete korraldamiseks; teatri ~ mitmesugused tüübid, vt. **lavatüübid**; ~ **ajalugu**; ühe näidendi ~ **ajalugu** — tema lavastusele pühendatud ajalooline ülevaade; ~ **akustika** — lavalt pakutava ettekande kuuldavus vaatesaali; ~ **avaus** (sk. Vorbühnenausschnitt) — harilikult nelinurkne väljalõige lava neljandas seinas, mille kaudu vaatajaile avaneb vaade lavapildile ja mängule; ~ **avaus** moodustab enesest ühtlasi ~ **raami**; ~ **distipliin** — see kindel ja täpne kord (karind), mida lavatöös nõutakse kõigilt

sellega seotud, iseäranis otteselt seotud, isikult, eriti aga etenduse ajal; näitleja ~distsipliin seisab selles, et ta vastuvaidlematult peab alistuma näitejuhi eeskirjadele ja ettekirjutustele mängu, kostümeerimise, grimmi jne. suhtes, et ta ei lase isiklikel vahetõrgetel oma kaasnäitlejatega jne. eksitavaid mõjuda proovidesse ega ettekandesse, et ta oma mängukohustusi täidab ausalt ka siis, kui tuju, publikuloid suhtumine jne. peaksid mõjuma häirivalt, aga ka selles, et ta ei mängi oma kaasmängijaist „üle“, vaid alati püsib ansamblile ettekirjutatud raamides. ~distsipliini alla käib ka lavakeele puhas ja hoolikas kõnelemine; ~ehitus — see, kuidas lava on ehitatud; dekoratsioon, milles lavapildi saavutamiseks peale riputiste, püstikute jne. on kasutatud ka suuremaid plastilisi dekoratsiooniosi, treppe, talu, silde jne. Säärane ~ehitus (konstruktsioon) võib tarbekorral olla mitmekordne ja pakub näitlejale suuremaid ja mitmekesisemaid liikumisvõimalusi. Nõukogude Venes on ~ehitust (ebaõnnestunult) kasutatud isegi balletis; ~ehituslik — ~ehitust kasutav (konstruktiivne); ~film — ühenduses näidendiga tarvitata, sageli selleks eriti valmistatud, laval ekraanile projekteeritav film. Tarvitusel pea-

asjaliselt massnäidendis (Nõuk. Vene, Saksamaal Piscator j. t.), aga ka monodraamas (vt.). Eestis kasutati ~filmi „Vanemuises“ Harlani „Kaananimaa“ lavastuses jumalanna Astarte taevast maa peale tuleku demonstree-rimiseks; ~följeton — teatrilie pühendatud joonealune ajalehes; tugevasti esitatud följetonistliku ollusega lavateos, harilikult komöödia (meil peaaegaliselt H. Raudsepal); ~inimene — lavatööga otseselt ühenduses olev ja selleks kohane isik; ~instinkt — lavapärase tunne; ~jaotus — ~kas tehniliselt või mõnelt muult seisukohalt osadeks jagamine: nii jaguneb ~näit. tehniliselt ees-, kesk-, taga- ja külglavaks; ~juhatus — teatri kunstiline juhatus; ~juht (sk. Bühnenleiter) — teatri kunstilise, eriti lavastusliku külje juht; ~jubel — mõne teatritegelase lavategevuse tähtsama tähtpäeva tähistamisele pühendatav auõhtu; ~kangelane — vt. kangelane; ~kardin — riidest riputis, kas ühevärviline või mustriaga või gobeläänitaoliselt mõne stseeni kujutusega riputis (vt.), mida tarvitatakse kas kogu lava laiuselt (prospektkardin) või ainult külgakatteks (külgakardin); ~karind, vt. ~distsipliin; ~keel — murde iseäraldusist ja vigadest vaba, kunstipäraselt ja puh-

talt hääldatud keel; eesti ~keel ei ole veel küllaldaselt määralt välja töötatud ja normeeritud; ~kirjanik, vt. näitekirjanik; ~koor, vt. koor; ~kuju — näitleja poolt laval näidendi teksti alusel või ka ilma selleta (Commedia dell'arte) loodav kuju — vt. näitekunst; ~kostüüm — vt. ~riietus; ~kunst — vt. näitekunst; ~kunstnik — vt. näitekunstnik; ~kõrgus on kolmelaadne: ~avause kõrgus, ~taeva e. ringhorisondi kõrgus ja nõõrlae kõrgus — kõik ~põrandast arvatud. Fr. Kranichi järgi (Bühnentechnik der Gegenwart) on lava siis ehitatud õigesti, kui lava-taeva kõrgus (X) vastab valemile:

$$\frac{X}{Z+H} = \frac{V}{Z}$$

kusjuures meetreis Z = esimese vaatajaterea kaugus lavaavausest; V = lavaavause kasutatav kõrgus; H = lavataeva kaugus lavaavausest; ~küpsus — näitleja ettevalmistuse kraad, kui ta juba tunneb ja oskab kohaldada laval esinemise elementaarseid reegleid; ~laius — vahemaa lava kummaigi külgeina vahel, mida ei tohi ära vahetada ~avause (vt.) laiusega; ~lift — laval näitlejate ja dekoratsioonide osade ning teiste koormate lavale tõstmiseks ja sealt eemaldamiseks kasutatav tõstuk; ~liikumine

ne — näitleja lavapärane liikumine; ~line on kõik see, mis aitab näitlejat mängu juures; tekst on ~line siis, kui ta on kergeti kõneldav, kostüüm siis, kui ta ei takista näitleja liikumist, rekvisiidid siis, kui nende kasutamine ei sünnita mängu häirivaid raskusi; ~looming — näitleja või näitejuhi laval etteandmiseks määratud eneseavalduste tekkimise ja arenemise protsess; näitleja laval etendatud osade või näitejuhi etendatud lavastuste kogum; ~luuk — ainult ~tuulutamiseks tarvitatavad luugid; muidu vt. vajuk; ~maastik — dekoraatori poolt dekoratsiooniosadest skitsi alusel loodud ja ülespandud või ülesehitatud maastik; ~maja — teatrihoone see osa, mis sisaldab lava, vastandina saali sisaldavale „vaatema-jale“, moodsais teatris nõõrlae tõttu sellest märksa kõrgem; ~masinad — kõik laval dekoratsiooniosade või dekoratsioonide kohaletoimetamiseks, tõstmiseks, allalaskmiseks, liikumapanemiseks ning eemaldamiseks tarvitavad mehhaanilised ja poolmehhaanilised seadised. ~meister — dekoraatori näpunäidete järgi töötav tehniline jõud, kelle peaülesandeks on dekoratsioonide ülesseadmise (ehituse) järele valvata ja seda juhtida, samuti valvata selle

järele, et lava tehnilised seaded oleksid alati korras; ~ m o n t a a ž — dekoratsiooniosade lavapildiks koostamine, eriti lavaehituslikus lavastuses; ~ m u d e l — lava või lavapildi plastiline jäljendus (võib olla ka skitsi järgi valmistatud) vähendatud maastaabis; ~ m u u d e — (põhjalik) dekoratsioonimuu-
de; ~ m u u s i k a — laval või lava taga ettekande ajal mängitav muusika vastandina lava orkestriruumis mängitavale; ~ m õ j u — see toime, mida näidend avaldab laval ettekantuna, erineb tugevuselt ja laadilt sageli sama näidendi lugemisel saadud muljest; ~ m ä n g — laval ettekandmiseks määratud näidend, „näitemäng“: ~ m ö ö b e l — laval kasutatav mööbel, harilikust kergemana valmistatud; ~ n ä r v — piltl., külge sündinud lavale sobivus, lavaoskus; ~ p a a ž i d — asjaomase näidendi stiilile vastavalt kostümeeritud „lavatöölised“, kes publiku nähes sooritavad vähemaid muudatusi dekoratsioonis, paigutavad mööbli ümber jne. Sageli tarvitavad klassikaliste komöödiate stiillavastusis; ~ p a l a v i k (lambi-, rambipalavik) — vt. esi-
nemispalavik; ~ p e r s o n a a i — 1) laval esinevate tegelaste kogu; 2) teatri tehniline kogu; ~ p i l d i o s a (sk. Bildteil) — vt. dekoratsiooniosa; ~ p i l t —

üksikuist dekoratsiooniosist (vt.) moodustatud stseeniline pilt (sk. Bühnenbild), üldiselt ~dekoratsioon. Vanemas keeles arvati dekoratsiooni hulka ka tehnilisi seadiseid (sk. Bühnenmaschinerie); ~ p l a a n — lava põhijoonis, millesse harilikult on märgitud ka kõik vaju-
kid; ~ p o o l. Tehnilise tööjaotuse mõttes jaotatakse lava paremaks ja vasemaks ~p o o l e k s; ~ p r a k t i k a — näitleja või näitejuhi poolt proovidel ja etendustel sooritatud töö kogum; vastandiks ~teoriale teatritööd ettevalmistavad praktilised harjutused teatrikoolides jne.; ~ p r o b l e e m i d — lavatööga seotud praktilised ja teoreetilised keerdküsimused; ~ p r o o v — näidendi (tantsu- või mõne teise pala) laval peetav proov vastandina mõnes teises ruumis või hädalaval (vt.) peetavale proovile; ~ p u u r — dekoratsiooniosade, har. püstikute, lavapõrandale või üks-teise külge kinnitamiseks tarvitav puur; ~ p õ r a n d — tehnilises suhtes lavapildi alus; ~ p ä r a n e — näidend siis, kui teda saab etendada normaalse lava vahenditega ja kui ta on teatriliselt mõjuv; ~ p ä r a s t a m a — teatri kunstilistele nõudmistele ja seadustele kohandama; ~ p ä r a s u s; ~ r a a m — vt. ~avaus; ~ r i i e t u s — laval tarvitav, eriti „kostüümnäiden-

deis“, selleks kohandatud riietus; ~ ring — vt. ~sõõr; ~ ruum — lavamajas (vt.) sisalduv ruum lavaga (ühes kõigi abilavadega) selle katusest kuni kõige alumise keldrini; ~ seade (arranžeerimine) — näidendi (või tantsu, balleti jne.) ettenähtud dekoratsiooni või lavaehituse piirides ja misansteenide (vt.) abil lavale viimine; ~ selts (sk. Bühnenverein) — vt. teatriselts; ~ sild — dekoratsiooni-osana: silda kujutav riputis (harvemini püstik); töösild, galerii (valgustaja sild jne.); ~ staja — vt. näitejuht; ~ stus — näidendi elava (näitlejate) ja surnud (tehnikka, valgustus jne.) materjali abil laval kehastamine ja selle töö tulemus; ~ idee see kunstiline põhimõte, millest näitejuht või lavastaja lähtub teatud näidendi lavastamisel; ~ kulu — iga lavastusega seotud kulu, täh. ka tõlketasu, autorihonoraar, korrapealsete tegelaste esinemistasu jne. Kõik need kulud tuleb enne tööle asumist ette näha ~stuskulude e. lühemalt lavastuseelarves; ~ stusnägemus — intuiitiivsel teel (vt. intuitsioon) saadud ~stusidee; ~ probleem — näidendi lavastamise ajal tekkiv keerdküsimus, kas teoreetilist või praktilist laadi; ~ seinu on neli — tagasein, kaks külgseina ja neljas sein (vt. seda) lavaavausega; ~ suu-

ruse suhtes tuleb eraldada mängulava (vt.) suurust tehnilise lava (~ mängulava + kõik abilavad) suurusest; ~ sõõr — vt. pöorsõõr; ~ sügavus — vahemaa lavaavausest kuni tagaseinani; ~ taevast (horisont, ringhorisont, ringkaar) — taeva illusiooni tekitamiseks määratud mehhaaniline seadis moodsais teatreis. Peaaegu kuni 20. sajandi alguseni maali õhku ja pilvi lavapildis prospektidele (vt.) ja soffittidele (vt.). Muuteid saavutati kas mehhaaniliselt tumedamalt peetud soffittide allalaskmisega või optiliselt värvide vahetusega valgustuses. Pärast kasutati panoraamseadiseid, tõmmates vaataja silme eest mööda gaaslooridele õmmeldud pilvi. Nüüd töötavad ainult üksikud teatrid veel pilveesriietega. Siis hakati tarvitama peaaegu nelinurkset lavataevast, mis aja jooksul muutus ikka laiemaks ja kõrgemaks, ühtlasi poolringikujuliseks ettepoole sirgelt jooksvate harudega. Materjalina kasutati lõuendit, shirtingit ja telliskive. Kõige halvemaks teisendiks osutus kindel „kuppelhorisont“, millele pärast järgnes liikuv kuppelhorisont rauast talastikuga. ~taevast kasutati alguses (peaaegu iga lavastuse jaoks uuesti) maalituna, siis valgena, kuna praegu loetakse kõige paremaks vähesel määral sina-

kas. ~ taevaid on kas (hari-
likult mootori abil) lahti-
ja kokkurullitavaid või (hü-
draulisel teel) ülestõmmata-
vaid või ka (vähemais teat-
reis) paigalpäisivaid. Kõige
otstarbekohasemaks ~taev-
vaks loetakse Fr. Kranichi
järgi praegu ülestõstetav
aluminiumtaevas,
mil on järgmised paremused:
1) tulehädadohtu ei ole; 2) ta
alumisi plaate saab 2 meetri
kõrgusel eemaldada, nii et
igal pool saab teha käike; 3)
voltide ja sellega varjude
tekkimine on võimatu; 4)
millegi läbi rikutud üksikuid
plaate on kerge asendada uu-
tega; 5) teda saab eeslava
suunas põlki ära lõigata, mis
riidest ~taevaste juures on
võimatu, nii et võib õige suu-
rel määral kasutada külg-
projektoreid; 6) taevatähti
võib kindlalt sisse ehitada;
7) lükklavu (vt.) võib otse-
kohe pärast eesriide lange-
mist sisse sõidutada; ~
tants — kunstantants vas-
tandina seltskonnatantsule;
~tarbed — näitlejale
mängu ajal tarvisminevad
esemed (rekvisiidid); ~te-
gelane — teatritöös kunst-
tilisel alal tegev isik; ~
tehnik — lava tehnilise
külje tundja ja sel alal
töötaja; ~tehnik —
lava tehnilise küljega seotud
teadmised ja nende prakti-
line rakendamine; ~tekst
(sk. Bühnenbearbeitung) —
teatud, har. klassikalise, näi-
dendi lavapärasemaks kärbi-

tud ja üldse kohandatud —
ka täiendatud — tekst; ~
teooria — vastandina ~
praktikale lavaga seotud
probleemide ja ülesannete
teoreetiline arutus; ~teos
— vt. draama; ~töö —
~praksis; ~tööline —
lihtsamaid lavatehnilisi üles-
andeid täitev isik; ~tüü-
bid (~liigid) — vt. areen-
~, areen-torn~, diagonaal-
~, häda~, ideaal~, ka-
buki~, kaksik-kord~, kal-
juteater, kast~, katse~,
keel~, kord~, kuup~,
kõrgümar ~, laegas~, lint-
~, loodus~, lükk~, mägi-
teater, panoraam~, pind~,
proovi~, pöösasteater, pöör-
~, reform~, ringjooks-van-
ker~, ripp~, ruum~, si-
multaan~, sõor~, süga-
vus~, tants~, telaar~,
tiikteater, trehter~, trepp-
~, uks~, vabaõhu~, va-
juk~, vajuk-kast~, vajuk-
pöör~, vanker~; ~vaip
— ~kardin; ~põranda kat-
teks, kas kaunistuseks või
sammude sumbutamiseks,
mahapandav ühevärviline,
kirju või põrandataoliseks
(~parkett) värvitud vaip;
~valgustus — lava
etenduse ajal tarvitata-
v valgus, mille allikaiks on ram-
bid (vt.), sofitid (vt.), pro-
jektorid (vt.), torud (vt.);
~vanker — vt. vanker.

lazzi (it.) — (Commedia dell'
arte) koomiliste tegelaste
vigurid, „trikid“.

lento (it.) — aeglaselt.

leping — vt. hooajaleping.

libretto (it. „raamatuke“) — ooperitekst; ooperi ja opereti laulude trükitud tekst.

liikumisjuht — juhtiv isik, kelle ülesandeks on korraldada lavastuses näitlejate liikumist (mitte ainult tantse); harilikult ühendatud tantsujuhi ametiga; liikumiskoor — tegelaste kogu, kes muusika-, aga ka sõnalavastuses saadavad või väljendavad tegevust oma liikumise ja liigutustega — kas teksti ja lauluga või ilma; liikuivad seinad (pr. murs mobiles, h. müür mobiil) — vanaaegne, uuesti eriti Meierholdi poolt tarvitusele võetud liik dekoratsioonide (rattail liikuvaid püstikuid).

linnateater — linna ülal pidada olev teater Saksamaal ja mujal; meil seni tundmatu.

lint, jooksev — tarbekorral vahetpidamata ühes suunas liikuv pind, mis on võimeline koormaid kandma ja edasi toimetama.

lintlava (sk. Bandbühne) — jooksva lindiga töötav lava.

lisapala — peale ettenähtud kava kunstniku poolt, harilikult enne vaheaega ja pärast kava lõppu, pakutav number.

looduslava — lavaettekandeks kohane paik vabas looduses, tarvitata vabaõhu-etenduseks.

lugemisproov — esimene näi-

dendiga tutvumiseks määratav proov, harilikult lauata-gune, kus antakse ka üldine sissejuhatus näidendile, tehakse kärpeid, antakse tarbekorral võorkeelsete nimede hääldus ja üldse kõik tarvitaminevad seletused — ka näidendi tegelaste ja nende iseloomude ning osatähtsuse kohta. Soovitatav iseseisva proovina, kuid langeb sageli ühte seadeprooviga.

lustmäng — vt. naljamäng.

luuk — vt. lavaluuk.

läbipaistvad dekoratsioonid — liik õhukesele riidele (gaasile) maalitud dekoratsioonid, mis siis paistavad läbi, kui neid tagant valgustada; läbipaistvus — ka see, kui dekoratsioonist paistab läbi mõni lavasein jne. Selle vältimiseks tarvitatakse katteid; läbiv tegevus — tegevus, mis läheb läbi kogu asjaomasest näidendist ja ühendab kõik tegelased. Tema ülesotsimine on üks Stanislavski metodoloogilisi võtteid (vene k. skvosnoje deistvije).

lööktükk — vt. kassatükk.

lülklava — rattail liikuv abilava, mis ühes temale ehitatud dekoratsiooniga lükatakse külglavalt kesklavale. Mitme ~ kombinatsioon võimaldab kiiret dekoratsioonide vahetust.

M.

maalava — 1) maateater, harilikult ebareeglipäraselt töötav. 2) (sk. Landesbühne) —

teatriselts, mis harrastab näitekunsti teatrit linnades ja maal.

maalisaal — ruum teatris, kus valmistatakse maalikavaid dekoratsiooniosi.

maestoso (it.) — majesteetlikult.

makett — lava (dekoratsiooni) mudel; vt. mudellava; ~lava — mudellava.

maneer — mängus külgejäanud harjumuste kogum.

mantel (lavamantel) — vt. arlekiin.

mantli. ja mõõganäidendid — vt. intriignäidend.

marcato (it.) — rõhutatult.

marionett (pr.) — nööride või traatide abil ülalt või (Kagu-Aasias, Reinimaal) alt juhitud plastiline nukk.

markeerima (pr.) — mingit tegevust vaid vihjates sooritama, teesklema; dekoratsiooni jne. ~ — teda asendama mõne teise lihtsama esemega, mis peab tähendama dekoratsiooni jne.

mask — näitleja vastavalt osale mingi, paruka, võltshabeme jne. abil kohandatud nägu; (eriti Commedia dell'arte) kindla iseloomuga tegelane — karaktermask; ~i ei tohi ära vahetada larviga, m. vt.; ~jumestus — näitleja näo mingi, paruka jne. abil osale kohandamise kunst; ~meister — grimmeerimis- e. grimmitsemine-kunstnik; harilikult ühendatud parukaseadja ametiga; ~mäng — näidend, mille tegelased esinevad larvides või kujutavad karaktermaske; ~tants — tants näo-

katte, larviga; peaks olema „larvtants“.

mass; ~deklamatsioon — vt. deklamatsioon; ~näidend — näidend, milles „peategelaseks“ on mingisugune kollektiiv (vt.); ~stseenide partituur — režiiraamat või selle osa, kus väga üksikasjaliselt on ära tähendatud massi tegevus, liikumine ja teised eneseavaldused teatud näidendis (M. Reinhardt).

mastiks — habemekleebina tarvitatav puhtas eetris sulatatud kuusevaik.

materjal, näitleja. Näitleja ~iks on kõigepealt ta ise — kehaliselt ja hingeliselt.

meeletuletusproov — pärast pikemat mängukavast väljasolekut näidendi teksti, käikude jne. meeletuletamiseks korraldatav harjutus.

meisterlus — töötamisprintsip näitekunstis, mis nõuab, et iga näitleja olgu meister oma alal (Taiirov); **meisternäitleja** — näitekunsti vahendeid täiel määral valitsev näitleja.

melodraama (gr.) on õieti muusikaga põimitud draama, siis: 1) muusikaga saadetud tegevus laval; 2) sentimentaalne näidend („pisaratepress“).

meloodia (gr.) — muusikas eneses lõpetatud, korraldatud, lauldava heliderea nimetus.

melos (gr.) — laul (nii sk. „Lied“ kui ka „Gesangi“ mõttes), sisaldab teksti, viisi ja instrumentaalsaate.

- metall-lavataevas** (alumiinium-taevas) — vt. lavataevas.
- mezzavoce** (it.) — poole häälega, poolvaljusti.
- mezzoforte** (it.) — poole tugevusega.
- mezzosopraan** — sopraani ja aldi vahepealne hää.
- miim** (gr.) — näitleja; ~ i k a — näo väljendus-nähtused, niipalju kui nad põhjenevad teatud musklike või nende gruppide liigutustel. ~ i l i n e — näitekunstisse puutuv; ~ i k a s s e puutuv.
- mikrokosm** (gr. „väike maailm“). Draama „väikese maailmana“ peegeldab suurt maailma (makrokosmi).
- miljöö** — keskkond; ~ d r a a m a — vt. draama;
- mimodraama** (gr.) — ühe näidendi esitus pantomiimide läbi; sõnadeta draama.
- mimograaf** (gr.) — mimuste (vt.) autor.
- mimus** (gr.) — vanade greeklaste juures üldiselt näitleja; aga ka tõepäraselt esitatud stseenid igapäevasest elust.
- mingilapp** — pehme lapp mingi eemaldamiseks näolt vaseseliini abil.
- miniatuurteater** — vt. intiimteater.
- mink** (gr.) — vahend naha värvimiseks, segu riisijahust, tärklisest, talgist ja nõutavast värvilusest; ~ i m a — nagu värvima.
- misanstseen** (pr. mise-en-scène) — õieti „lavaleseed, lavastus“; tegelaste paigutuste ja käikude korraldus lavastuses.
- mitmehäälsus**, monoloogi — vt. monoloog.
- mitmiknäitleja** — kahest või kolmest näitlejast koosnev mängurühm, mille liikmel on sel määral ühine keheline ja mänguline rütm, et nad koos mõjuvad tervikuna. (Mõiste on pärit Nõukogude Venest.)
- monodraama** (gr.) — üheainsa tegelasega draama, näit. E. O'Neill'i „Before Breakfast“ või A. Bronneni „Ost-polzug“.
- monoloog** (gr.) — draamas vastandina dialoogile (vt.) säärane stseen või kõne, kus tegelane kõneleb üksi olles ja endamisi. ~ v o i b olla eepiline e. sündmusi jutustav, lüüriline meeleolu ~, reflekteeriv mõtte~, draamaatiline, konflikte kangelase hinges paljastav konflikt~. Viimasel juhul võib teda nimetada polüfooniliseks ehk mitmehäälseks („Kaks hinge“). ~ i a s e m e l e a s t u b ka tumm žestmonoloog (sk. Gebärdenmonolog). Naturalistlik draama ei tunnustanud ~ i k u i m i t t e „loomustruud“ nähtust.
- montaaž** — vt. lava~; m o n t e e r i m a — montaaži tegema.
- moraliteet** — keskaegsed näidendid (pr. moralitée, ingl. morality), harilikult uskliku või moraalselt õpetava iseloomuga, mille tegelasiks sa-geli olid personifitseeritud voorused ja pahed.
- mudellava** — vt. lavamudel.

murs mobiles (pr.) — vt. liikuvad seinad.

musikaliseerimine, lavastuse — ettekantava näidendi võimalikult suurel määral muusikaga põimimine, eriti Nõukogude Venes harrastatav.

muusika (gr.) — „muuside kunst“, helikunst. ~ inimvaimu loominguna on kunst üksikute helide üksteisele järgnemisest ja nende kooskõlast kujundada liikuvaid vorme, mis on kõrgemas mõttes inimliku hinge ja tundeelu väljendused. ~ draama — vt. ooper. ~ lavastus — ooperit ja operetti (vt. mõlemad) ühendav nimetus.

mägiteater (sk. Bergtheater) — vabaõhulava, kus mäge või väga mägist loodust kasutatakse näidendi ettekande paigana.

mäng — 1) psühholoogiliselt: iga toiming, mis sünnib ainult selle rõõmu pärast, mida ta valmistab, mida seega ei juhi ega hoia alal praktilised eesmärgid, 2) mõne autori juures „näidendile“ vastav nimetus; 3) näidendi ettekanne.

Näitleja ~ on kahekordne siis, kui ta ei mängi ainult publikule, vaid samal ajal osa oma kaasmängijate ees autori teksti kohaselt teeskleb teissugust isikut, näit. Hamlet hullumeelset mängides; ~ ukava — ühes teatris ettekantavate näidendite j. t. etenduste teatud aja

peale ettemääratav järjekord; ~ ulava — lava mänguks kasutatav osa; ~ uooper — saksa terminoloogia järgi (Spieloper) kõneldud proosatekstiga ooper; ~ upind — ~ ulava; ~ upinna valgustus (sk. Spielflächenbeleuchtung) — ~ ulava valgustamiseks kasutatav valgustus; ~ usalk (sk. Spielschar) — vähikmängu (Laienspiel) harrastav isikute ring; ~ ustseen — etteaste, mis küll tegevust ei vii edasi, kuid siiski näitlejale annab võimaluse eriliselt näidata oma mängu — eriti Shakespeare'i juures.

märgunoot (ingl. music cue) — muusikalavastuses või ka üksikus muusikapalas autori resp. näitejuhi poolt märgitud noot, millele peab lavaval või lava taga järgnema mingisugune kindlasti ettenähtud toiming või tekst.

märgusõna — sõna, mille peale, või lause, mille lõppedes näitleja peab ettenähtud kombel toimima (lavale ilmuma, püsti tõusma, vihasuma jne.) või kõnelema.

märgutoiming — toiming, mis täidab märgusõna aset, näit. kui näitleja peab lavalt lahkuma, kui lava taga tulistatakse, siis on see lask tema lahkumise ~uks.

märk (signaal) — kella- ja valgussignaali e. märki ühendav nimetus.

mööbel — vt. lavamööbel.

mööblimees — lavatööline, kelle eriülesandeks on, et proovideks ja etendusteks oleks laval õigel ajal kohal õige mööbel, ühtlasi harilikult ise mööblikandja; ~ peab hoolitsema ka selle eest, et lavamööbel oleks alati korras.

möödakäik — näitleja liikumine teisest tegelasest mööda, võib sündida selle eest või tagant, selle järele, kuidas situatsioon ja tekst seda nõuavad või lubavad.

müraplaat — laval müraeffektide (näit. liikuva rongi, raudteejaama, kappavate hobuste jne.) tegemiseks valmistatud grammofoniplaat.

müristamismasin — müristamisetäolise müra sünnitamiseks tarvitataav seadis, võib olla mitmesugune: 1) müristamisplekk; 2) müristamisvanker (kandiliste ratastega kividega täidetud vanker); 3) müristamiskast (suure trummi täoline, see pärast ka müristamistrummiks nimetatud, lüüakse tugevate nahkvasaratega kä-

sitsi või elektri abil). Tarvitatakse kas üksikult või koos. Vt. ka r a k s u m a s i n ja piksemasin.

müsterium (pärit lad. ministerium'ist, „jumalateenistus“, mitte aga gr. mysterion'ist) — 15. sajandist saadik vaimuliku draama nimetus Prantsusmaal, pärast ka Inglis- ja Saksamaal. Need mängud on tekkinud kirikupidustusel (joulude ja lihavõtete ajal) vahelduvaist lauludest (vastulauludest), mis ajajooksul võtsid ikka dramaatilisema kuju ja mida kanti 10. sajandist alates Inglis-, Prantsus- ja Saksamaal ette enam-vähem ühel ja samal viisil, nimelt: noorte kirikuga seotud isikute poolt, altari kõrval, ladina keeles, laululiselt, primitiivses lavastuses. Ajajooksul tugevnes ilmalik olnus (ajaviide, koomika, lavastus) ja mängud eraldusid jumalateenistusest. Samal ajal pääsis mõjule ka rahvakeel senise lad. keele asemel.

N.

naerupaus — paus, mida lõbusas mängus näitleja peab pidama publiku naeru lõpu äraootamiseks, et ei läheks kaduma teksti. Osavate jantide autorite poolt on ~id teatud kohtades tekstiraamatus juba ette nähtud.

naiivitar (sk. Naive, pr. ingénue, h. änženüü) — pa-

rem sõna kui ikka veel tarvitataav „naiive“ (EÖS „naiiv“); ampluaana: naiivne, loomuliku olekuga, sageli üleannetu tütarlaps.

naljamäng — laiemas mõttes vastand kurbmängule e. tragöödiale (vt. draama ja tragöödia); kitsamas mõttes stiililt ja maitselt nõudliku-

ma komöödia ja vähenõudliku jandi vahepealne lõbusasisuline näidend, ka lustmänguks nimetatud.

natsionaalteater — vt. rahvus-teater.

naturalism (lad.) — mitme üksteisest erineva kirjandusliku voolu nimetus. Kõigil naturalistlikel vooludel on ühine see, et nad taotelevad „elutruudust“ ülimal määral ja esituse hoolimatut jõudu. ~ile on sageli ette heidetud, et ta elu ainult kopeerib ja seetõttu ei ole kunst.

nelja lambi süsteem — rambivalgustus, kus endise kolme värvi asemel tarvitatakse nelja. Vt. kolme lambi süsteem.

neljas sein — lava sein, milles väljalõikena on lavaavaus (vt.); laiemas mõttes kas 1) ettekanne või 2) publik.

neorealism (lad.) — vt. uus-realism.

nimiosa — näidendi (pea)osa sel juhul, kui ta esineb pealkirjas, näit. „Hamlet“, „Orleani neitsi“, „Ihnus“, „Patrioot“, mitte lihtsalt sama, mis peaosa; ~line — nimiosa mängija.

noot (lad.) — muusikas üksiku heli märk.

nukk — vt. nukumäng ja nukuteater.

nukumäng — nukkudest tegelestega ettekandmiseks kohandatud või selleks eriti kirjutatud näidend; nukuteater — teater, milles

elavate näitlejate asemel tarvitatakse mitmekujulisi ja mitmest materjalist valmistatud nukke. Nukuteatrid liigitatakse pinnaliste ja plastiliste nukkudega teatreiks. Pinnalisi nukke tarvitatakse: 1) varjumängus (vt.); 2) theatrum muridi's (18. sajandil liikuvate nukkudega vaatekast); 3) figuurteatris, mille nukud harilikult kleebitakse papile. Plastilisi nukke tarvitavad käsinukuteater (Kasperle jne.) ja marionetteater (vt. marionett). Nukuteater on 9. ja 12. sajandi vahel Euroopasse tulnud idamailt.

nurk, ~joonlava — vt. diagonaallava. ~trepp — astmeist või astmikest koosnev lavaehituse juures nurkade täitmiseks tarvitatav kolmnurkne trepp; ~tugi („vinkelpreits“) — püstikute tugi (vt.).

näidend — eestikeelne vaste „draamale“ kõigi selle tähendustega, vt. draama: ~näidendis — draamas ühe osa selle tegelaste poolt teisele osale tegelasile korraldatav dramaatiline ettekanne. Kõige tuntum ~näidendis on „hiirelõksustseen“ Shakespeare'i „Hamletis“. Vt. ka mäng, kahekordne; ~ama — dramatiseerima (vt.); ~iõpetus — draamatehnika teooria (dramaturgia); ~liik — dramaatiline; ~us — dramatiseering (vt.).

näitejuht (režissöör, pr., Spiel-leiter, sk.) — elava (näitlejad) ja surnud materjali (tehnik) abil näidendeid laval kehastav kunstnik; ~i ei tohiks lihtsalt samastada lavastajaga, vaid vahende vahel peaks seisma selles, et näitejuhi tööks on peasjaliselt siserežiid (vt.), kuna lavastaja teeb peasjaliselt välisrežiid (vt.). On muidugi palju näidendeid, mis nõuavad nii üht kui ka teist, ja siis on nende režissöör ühtlasi ~ ja lavastaja. Mõnes režissööris on enam lavastajat, teises jälle enam ~i. Ideaalne on olukord siis, kui režissööris mõlemad andekalduvused on arenenud tarvilisel määral, nii et on olemas ka kindel tasakaal.

näitekirjandus — kahekõne vormis kirjutatud, laval ettekandmiseks määratud liik kirjandust, draamakirjandus. „Lugemisdraamasid“ teater ei tunnusta.

näitekirjanik — näidendite looja (draamakirjanik, lavakirjanik); **näitekunst** — näitleja kunst kehastada dra-

maatilise luule kujusid sõna, miimika ja žesti abil laval; samas mõttes tarvitatakse ka sõna lavakunst; näite-konstitundja; näitelava — vt. lava, seal vt. ka teised ühendid, nagu näitelavajuhatus, näitelavajuu-bel jne.; **näitemaja** (van.) — teater; **näitemäng** — näidend; selle ettekanne laval; **näitemängija** (van.) — näitleja; **näitesein** (van.) — kulliss (vt.).

näitleja — näitekuusti kandja; dramaatilise luule kujude laval kehastaja (vt. ka näitekunst); ~skond — teatri trupp.

näitlema — laval mängima; teesklema; **näitlemis-kunst** — näitekunst (vt.).

näopuhastus — näo puhastamine mingist vaseliini ja mingilapi abil.

nöörlagi, par. nöörpööning — lavapealne ruum, mis sisaldab rulle ja tõmbe (vt.), millede abil riputised nööridega üles tõmmatakse ja alla lastakse.

nüanss (pr.) — varjund; ~eerima — varjundama.

O.

olustikunäidend — miljöodraama, vt. draama.

omateater — ühe rahva näitekirjandus + näitekunst, niipalju kui neis on rahvuslikku omapärasust.

„oma tekst“ — näitleja poolt

autori teksti asemel laval loodud tekst, mille ettekanne võib olla tingitud: 1) hädast (kui vastumängija jääb lavaletulekuga hiljaks või midagi sarnast) või 2) distsipliinipuudusest — kui au-

tori tekst ei ole tarvilisel määral ära õpitud — või 3) heatujulisest inspiratsioonist.

ooper (it.) — muusikaliste vahenditega (laul, orkester) kujundatud näidend. Luule ja muusika, laulu- ja näitekunst, maali- ja ruum-kunst ühinevad temas üldtoimeks (sellest R. Wagneri „Gesamtkunstwerk“ — kogukunst-teos). Tehakse vahet tõsise (suure) ~i kui muusikalise tragöödia (it. opera seria, pr. grand opéra, e. tragédie lyrique) ja koomilise ooperi (it. opera buffa, pr. opéra comique) vahel, millest laulumäng on rahvapärasem teisend. Siia loetakse ka ope-rett. Ooperi võib jagada ka numbriooperiks, mis sisaldab üksteisega lõdvalt seotud laulupalu („numbreid“), ja muusikadramaaks (kus muusika ja dramaatiline tegevus arenevad katkestamatu vooluna. Ooperi ajalugu ulatub tagasi 16. sajandisse. ~iaaria — vt. aaria; ~idiiva — vt. diiva; ~ihääl ooperipartiide laulmiseks kohane, küllalt tugev jne. hääl; ~ikiiker — teatribinokkel; ~ilaulja — ainult või peaaesjaliselt ~is esinev laulja; ~iluuletaja — ~i teksti looja e. libretist; ~imaja — ooperiteater; ~imuusika — ~i kohane väärtuslik muusika.

operett (it.) — „väike ooper“, muusikaline näidend kõnel-

dud dialoogiga, mil on lõdvalt seotud, rikkalikult jantlike joontega varustatud sündmustik ja muusika, mis meloodikalt, harmoonikalt, läbitöötamisviisilt, ulatuselt ja vormide ehituselt tähendab ooperimuusika „vähen-damist“. Muusika on vähe-mal määral dramaatiliselt tingitud ja kannab vahelüki (vt.) iseloomu. Muidu on piirid nii koomilise ooperi kui ka laulumängu ning lauluga jandi vahel ebakindlad. Opereti juured peituvad tõsise ooperi paroodiais. Õietise opereti isa on J. Offenbach. Vastavalt sisus pre-valeerivale ollusele võib ope-rette jagada laulumängu-, tants- ja revüüoperettideks.

operist (it.) — ooperilaulja.

orkester (gr.) — suuremast arvust instrumentaalmuusi-kuist koostatud kõlakeha. Eesmärgi järgi tehakse vahet teatri- (ooperi-), kontsert- (sümfoonia-), tantsu-orkestri vahel, koostise järgi täie orkestri (keel-, puhk- ja löökpillidega) — mis omakorda jagatakse suureks orkestriks ja väikeseks orkestriks —, keelpilliorkestri, puhkpilli- ehk harmooniaorkestri (ainult puhkpillid), vaskorkestri (ainult vask-puhkpillid), sõjaväeorkestri (puhkpillid ja löökriistad), jazzorkestri ja salongorkest-ri vahel. Sinna juure tuleb veel kammerorkester, mis seisab orkestri ja kammer-

muusika koosseisu vahepeal. Kunstiline juhatus kuulub orkestrijuhile e. kapellmeistrile (viimane nimetus on meil vähem tarvitata). Orkestriks (orchestra) nimetati vana-greeka teatris lava seda osa, kus koor liikus ja tantsis. Moodsas teatris on see lavaeelne ruum (vt. orkestriruum), mis ooperi tekkimisest saadik on määratud saatvaile instrumentalistidele.

orkestika (gr.) — (teatraalne) tantsukunst; orkestraalne — orkestripärane; orkestrant — orkestri liige; orkestratsioon — pillistus; vt. orkestreerima.

orkestreerima e. orkestrima — pillistama — muusikateost orkestri poolt ettekandmiseks ette valmistama üksikute häälte partituurist väljakirjutamise või klaverikoondise järgi instrumenteerimise teel; orkestrijuht — orkestri tegevust ja tööd juhtiv muusikamees, dirigent, vt. ka muusikajuht.

orkestrikate — 1) orkestriruumi üleni katmist võimaldav, harilikult laudadest kokkulöödud pind, mis laseb end kasutada ka eeslavana; 2) orkestri muusika sordineerimiseks (vt.) tarvitata orkestriruumi osaline kate, harilikult vineerist; orkestrima — vt. orkestreerima.

orkestriruum — lavaeelne, harilikult suurelt jaolt ka lavaalune, ruum, milles orkester mängib.

osa (harvemini ka „roll“) — näitleja seisukohalt see näidendikuju, mida tal tuleb laval kehastada. Osi võib nende suuruse ja tähtsuse järgi jagada pea-, kandvaiks ja kõrvalosadeks (vt. kõrvalosa). Nimiosa (vt.) ei tarvitse igakord olla peaosa. Operetis tehakse vahet lauluosa (kus on tähtsam laul kui kõneldud tekst) ja kõnelemisosa (lauluta) vahel. Tekstita osi — mis mõnes näidendis võivad mängida õige tähtsat rolli — nimetatakse ka tummosadeks. Osa kehastamise viis laval (~tõlgendamine) oleneb ~st arusaamisest, mis võib olla 1) näitlejal endal; 2) näitlejale näitejuhi poolt sisendatud või ette kirjutatud; 3) näitlejal endal, kuid näitejuhi poolt osalt mõendatud või täiendatud. Ühe ja sama osa kohta võib olla palju, sageli üksteisest väga erinevaid, arusaamisi. Palju mängitud, eriti klassikaliste, osade kohta on vähemalt nende päritolumail sageli olemas ka traditsioone, mis oma alguse on saanud eriliselt õnnestunud osatõlgendusest; ~line — osa kandja.

P.

paa (pr. pas) — tantsusamm.
paatos (gr.) — „kaasakistud olek, kirg“, hoogsus. ~lik — pateetiline — täis paatost.

paigutuselava (EÖS, hb.) = lüklklava.

pajats (it. bajazzo) — naljahammas, narr; naljategija köietantsijate ja akrobaatide juures. Pajatsi kostüüm on valge ja avar.

paljastusdraama (sk. Enthüllungsdrama) — näidend, mille tegevuse keskes paljastub eelsündmustiku ajal sündinud roima või intriigi kordasaatja või põhjustaja (näit. Sophoklese „Kuningas Ödipus“ või H. v. Kleisti „Purustatud vaas“).

palkon — teatri vaatesaalis — rōdu; ~lava — Shakespeare-laval (vt.) — palkonitaoliselt kõrgendatud tagalava.

panoraam (gr.) — ringvaade; ringmaal; ringmaalina valmistatud kinnine, aga ka lava taustal vaataja silme eest mööda tõmmatav maastiku- või linnadekoratsioon. ~lava — peasjaliselt praegunimetatud dekoratsioonone kasutatav lava.

Pantalone — vt. Commedia dell'arte.

pantomiim (gr.) — tekstita teatriline esitus, milles tegevust väljendavad miimika ja žestid, harilikult ühenduses muusika ja tantsuga.

paralleelproov — teatri töökas teise prooviga üheaeg-

selt, kuid teises ruumis toimuv harjutus.

„**parem**“ ja „**vasem**“ laval. Näidendite autorid sageli märgivad, kas paremat ja vasemat poolt laval tuleb lugeda näitleja (lavalt saali vaadates) või publiku (saalist lavale vaadates) poolt („parem ja vasem näitleja poolt“ või mõne teise samasisulise märkusega). Lavatehnilises suhtes katsutakse sellest küsimusest sageli üle saada nii, et võetakse tarvitusele teisi nimetusi, mis ei lase tekkida arusaamatust. Nii nimetatakse näit. „Vanemuises“ näitleja poolt vaadates paremat lavapoolt „garderoobide pooleks“, vasemat „rekvisiiditõa-pooleks“. Monumentaalse „Bühnentechnik der Gegenwart“ autor Fr. Kranich paneb ette tehniliseski suhtes paremat ja vasemat lava poolt lugeda järjekindlalt publiku seisukohalt.

parkett (pr.) — mosaiigitailiselt valmistatud põrand; parketimustriga varustatud lavapõranda katmiseks määratud lavavaip tugevast materjalist (linoleum ja m. s.); paljudes välismaa teatrites vaatesaali esimesed read (mõnikord orkestri loožide taga).

parlando (it.) — „kõneldes“, täh. muusikas seda, et laul peab ettekandelt lähenema kõneldavale keelele.

paroodia (gr.) — kirjanduslik, milles olemasolev tõsiselt mõeldud kirjanduslik toode naeruvääristatakse sealäbi, et säilitatakse küll ta väline vorm, kuid antakse talle uus, sellele vormile mitte sobiv, tähtsuseta sisu.

partii (pr.) — (laulu või pilli) osa.

partituur (it.) — muusikas teatud kompositsiooni kõigi häälte (nii instrumentaal- kui ka vokaal-) ülestähendus sel viisil, et igal häälel on oma kindel rida, kusjuures üheaegselt kõlavad noodid seisavad üksteise kohal; selle ülestähenduse käsikirjaline või trükitud väljaanne.

partner (pr. partenaire, h. partnäär) — näitleja seisukohalt see näitleja, kellele tal teatud ansambelis (vt.) või näidendis tuleb kõige enam vastu mängida. Selle mängu vastastikust aktiivsust arvestades peaks ~i eestikeelne vaste olema just vastumängija. Vt. ka kaasmängija.

parukas — juuste asendis, juustest peakate, mis kas peab asendama puuduvaid juukseid või mida kantakse oma juuste peale panduna. Kuni 1830. a. valmistati parukaid tressist (Tresse), kusjuures oli võimalik juuksekarvu ühendada ainult suuremate salkudena. Alles haaknõela tarvituselevõtt, kusjuures iga karv üksikult tõmmatakse sisse, võimal-

das valmistada enam-vähem loomuehtsaid parukaid. Parukaid kanti juba 4. aastatuhandel e. Kr. (Egiptuses). Paruka õitseage oli Louis XIV ajal, kes a. 1673 võttis tarvitusele lokkiderikka allonge (h. alonž) paruka; parukapea — peakujuline jalal seisev topis, mida tarvitatakse parukate tegemisel ja korraldamisel alusena; parukaseadja — parukate korraldaja teatri juures, sageli ühtlasi ka parukategija ja maskikunstnik (vt.).

pas — vt. paa.

passaaž (pr.) — muusikas kiire helide järjestus, mis koosneb kas heliredelipärastest käikudest (heliredel~) või murtud akordidest (akord~) või nende vormide segust.

pateetiline — paatoslik (vt.).

paus (gr.) — „rahupunkt“ — muusikas ühe, mitme või kõigi häälte ajutine vaikimine ühe või mitme takti jooksul. Vt. ka generaalpaus. Laval — harilikult mänguga täidetav vaikus keset teksti. Vt. ka naerupaus.

pea; ~eesriie — eesriie lõuendist alumise ja ülemise latiga, prospekti moodi üles riputatud, allalastav ning ülestõmmatav, mille pind harilikult on kaetud maastikku või mütoloogilisi kujusid kujutava maaliga, oli üldiselt tarvitatud u. 1900-da aastani, mõnes suuremas teatris meil praegugi veel tarvitu-

sel. Moodsamais teatris on selle asemele astunud pehmemest, hästi kukkuvast riidest keskelt paremale ja vasemale jagunev (või ühekorraga üles minev ning pooleks jagunev) ~eesriie. Lõuendist ~eesriiet tarvitatatakse alguses, vaatuste vaheaegadel ja ettekande lõpul. Piltidest koosnevais vaatusis astus tegevusse pildivaheriie, mille järele moodsa eesriide olemasolul ei ole erilist tarvidust. ~lava — kesk-lava, mängulava, mänguväli; ~ltvaataja — mingit ettekannet jälgija. Näidendi ettekande jälgija ei ole mitte ainult ~ltvaataja, vaid ka kuulaja; ~osa — vt. osa; ~osaline — ~osa kandja; ~proov — näidendi etenduse korras, s. t. grimmi, kostüümide, dekor., rekvisiitide, valgustusega jne. toimuv viimne proov. ~proove võib olla enam kui üks; ~stseen — vt. „suur stseen“; ~tegelane — näidendis kõige tähtsam kuju, millele laval vastab ~osaline.

peegelprožektor — liikuva peegli-ga varustatud helgi-või pildiheitja, kohane eriti liikuvate tegelaste jälgimiseks laval.

peripeetia — vt. pööre.

personaal (pr.) — teatud asutuse teenistuses seisvate isikute kogu, näit. lava~.

personaaž (pr.) — tegelane näidendis.

pianissimo (it.) — õige tasa; piano — tasa.

Pierrette — vt. Pierrot.

Pierrot (pr., „Peetrikene“, h. pjäroo) — Pariisi it. teatri koomiline mask (1678. a. saadik kindlaks tehtud). Välimus: laiad valged rõivad, nagu valgeks jahutatud või mingitud. ~' naissoost vaste on Pierrette.

piksemasin (sk. Einschlagapparat) — pikselöögi müra jäljendamiseks tarvitatav lavaeffekti-seadis, koosnev kas teatud vahemaadega üksteise kohale asetatud rasketest laudadest, mida efekti saavutamiseks korraga lastakse kukkuda, nii et vahemaade tõttu „löök“ järgneb „löögil“, või sama põhimõtte järele kukkuda lastavaist raudkuulidest, mis puukastis pörkavad vastu põikpuid. Vt. ka **müristamismasin** ja **raksumasin**.

pildiheitja — vt. prožektor; pildiheitmine — vt. projekt-sioon.

pildivaheriie — vt. eesriie.

pillistus — vt. orkestratsioon.

pilveaparaat — seadis liikuvate pilvede lavataevale projektseerimiseks.

pilveloor — vt. gaasloor.

pindlava — ainult lamedat põrandat kasutatav lava vastandina ruumlavale (vt.).

plagiaat, lavaline — lavastus-idee jne. vaimne vargus või

kasutamine „autori“ nime nimetamata.

plastika (gr.) — kitsas mõttes kujude vormimine pehmest aimest, laiemas mõttes raidkunst; meil ka — plastiline tants vastandina balletile, mis on pleonasm, sest iga tants on plastiline.

plastilised osad (tükid) — plastiliselt (kehana, mitte pinnana) valmistatud dekoratsiooniosad (kaljud, puud jne.) vastandina maalitud dekoratsiooniosadele.

polüfooniline monoloog — vt. monoloog.

poodium (lad.) — laiemas mõttes: lava; lavatehniliselt: mitme kõrgusega, harilikult lahtivõetav, lavaehituste juures lavapõranda osaliseks täitmiseks tarvitata dekoraatsiooniosa. ~ vajuk — vajuk (vt.) üle kogu lavalaiuse.

poogen (sk.) — vt. riputis.

pool — vt. lavapool.

poolpoogen — vt. riputis.

poos (pr.) — seisak, hoiak; sageli teesklemise kõrvalmõttega tarvitatud („teatraalne poos“ jne.) ~ istik — ühe näitleja teatud lavastuses või üldiselt tarvitata pooside kogum.

praktikaabel (lad.) — lahtivõetav poodium (vt.), sageli lühend. „kaabel“.

preits (sk. Spreize, hb.) — vt. tugi.

premier, jeune (pr., h. zön prömjee) — esimene armastaja (vt.).

premjee (pr.) — meesesitant-sija.

premjäär (pr. première) — esietendus.

prestissimo (it.) — väga kiiresti.

presto (it.) — kiiresti.

primabaleriin (it.) — nais-esitantsija (peaasjaliselt balletis).

primadonna (it., „esimene naine“) — tõsine naisarmastaja ooperis ja operetis.

primo uomo (it., „esimene mees“) — meessoost vaste primadonnale, esimene tenor.

probleemdraama — vt. draama.

programm (gr.) — vt. kava.

projektsioon (lad.) — optikas piltide heitmine selleks vastuvõtlikule, har. valgele pinnale projektsioonaparaadi (vt.) abil.

projektsioonaparaat (sk. Bildwerfer) — aparaat, mida tarvitatakse selleks, et joonistusi või päevapilte tugevasti suurendatult esitada — harilikult valgel — pinnal. Iga ~ sisaldab: 1) tugeva valgusallika, 2) kondensori (vt.), mis valguse projitseerivat eset hoidva akna suunas teeb nii konvergentseks (kokkujooksvaks), et ta on ühtlaselt valgustatud, ja 3) objektiivi, mida saab reguleerida nii, et projitseeritava eseme kujutus ilmub projitseerimispinnale soovitud teravusega. Teatris on ~ did eriti dekoratsioonide loomi-

sel („valgusega maalimisel“) väga tarvitavad.

proloog (gr.) — „eelkõne“ — täitis vana-greeka draamas ekspositsiooni (vt.) aset; keskajal ja renessansi ajal astub ~ teatrikava asemele ja tutvustab sageli näidendi moraaliga. Ka lõpetatud tevikut moodustavaid eelmängemõtteid nimetatakse ~ideks (näit. „Faustis“).

proov — harjutus. Vt. ka eelpea~, kontroll~, kordamis~, korrektuur~, lava~, lugemis~, meeletuletus~, seade~, tehniline ~, tüki~, valgustus~; ~ikava — teatri kunstilise juhi poolt harilikult nädala lõpul järgmiseks nädalaks üldiseks teadmiseks väljapandav teadaanne, millest nähtub, mis ajal ja mis ruumis on mingisugune proov. Vt. ka töökava; ~ilava — abilava markeeritud dekoratsioonidega ainult harjutuste tegemiseks.

prospekt (lad.) — vt. riputis; ~kardin — lava kogu laiust kasutav, vaheriidena või tagaseinana tarvitav lavakardin.

prostseenium (gr.) — eeslava, lava see osa, mis asetseb peaesriidest eespool; ~ilavaus — vt. eeslava-avaus.

projektor (lad., pr.) — helgite. pildiheitja; lava~id võivad olla: 1) paigalpäisivad, 2) ühes jalgaga tõstetavad ja 3) kantavad käsiprojektorigid.

protagonist (gr., „esimene võitleja“) — peaosatäht greeka klassikalises, kolme näitlejaga draamas. Vt. ka deuteragonist ja tritagonist.

psühhodraam (gr.) — hingedraama, harilikult = monodraama (vt.).

publik (lad.) — vaatajakond, kuulajakond.

Pulcinella — vt. Commedia dell'arte.

„punane pliit“ — vt. kärbe.

punkt — mõnes teatris näitleja esinemine ja selle pealt maksetav tasu või (hoaja-lepingulisil) lisatasu; ~ileht — näiteseltskonna nimekiri, millesse märgitakse, kes, millal ja kuipalju kordi teatud aja jooksul on üles astunud. ~ileht seatakse harilikult kokku pärast iga töökuu lõppu. ~iraha — ~itasu (sk. Spielhonorar) — vt. punkt.

põhirepertuaar — lühemaks (kuid mitte vähem kui aastaks) või pikemaks ajaks sooritatav nende väärtuslike näidendite nimekiri, millede lavastamine peab iseloomustama teatri tööd.

põhitoon — harmooniaõpetuses see toon, mis on ühe akordi (kolmikköla) harmoonia kandjaks; näitekunstis osa ~ on see joon, mis kõige enam iseloomustab asjaomast osa.

põhjendamine — näitekunstis sama, mis usutavaks tegemine. Oma mängu põhjen-

dama — seda usutavaks te-
gema.

pöösasteater (sk. Buschtheater)
— pöösaid ja noort metsa
kandev, vabaõhu-lavana ka-
sutatav pind.

„pööre“ (peripeetia) — saa-
tuslik muude, iseäranis ot-
sustav pöördepunkt ühe näi-
dendi kangelase saatuses.
Pöördega areneb tegevus nii
nagu kangelane seda ei ole
tahtnud. Väga teravalt on
~ toodud välja draamades,
nagu Sophoklese „Kuningas
Ödipus“, Schilleri „Orleani
neitsi“ j. t.

pöörketas — vt. pöörsöör.

pöörlava — lava, mis kasutab
liikuvat ketast selleks, et te-
male ehitada mitu lavapilti
korraga, milledest igaüks
vajab ainult mängulava ees-
mist osa, ja et pöörda neid
pilte ümber nende keskkoha,
kuni järgmine pilt sobib ees-
lava-avausse (vt.). Vastan-
dina pöörsöörile (vt.) ehk
pöörkettale ~ on pöördav
k o g u -seadis, mille ülemine
osa lebab lavapörandal. Mit-
me pildiga pöörlava tundis
juba 1716. a. vana-jaapani
Kabuki-teater (vt. kabukila-
va). Esimese ~ Euroopas
ehitas 1896. a. K. Lauten-
schläger Müncheni Residenz-
theaterile. Praegu eelistavad
teatrid kindlale ~le lavapö-
randale pandavat pöörsöörü
(vt.). Osade (segmentide)

arv kõigub 4 ja 24 vahel, ke-
taste läbimõõt 10 ja 17 meet-
ri vahel, pörandale peale-
paneku aeg 10 minuti ja 4
tunni vahel. ~ konstrukt-
sioone on väga mitmesugu-
seid.

pöörprisma — kolmetahuline
pöördav dekoratsiooniosa, mis
igal pinnal kannab erikuju-
tust; ~ l a v a — sääraseid
dekoratsiooniosi kasutav, kii-
reid muuteid võimaldav lava.

pöörsöör (sk. Drehscheibe) e.
pöörketas — pöördav ja koost
lahtivõetav ümargune madal
pealeehitus lavale, mil ainult
oma keskpunktis on kindel
ühendus mängulavaga, kuna
pöörlava on pöördav k o g u -
seadis. Suuruselt ~ id ja-
gunevad normaalseiks (10—
24 m läbimõõt) ja hiigla-
~ ideks (vähemalt 32 m
läbimõõdus).

püramidaalgrupp — püramii-
ditaoliselt ülesseatud rühm
isikuid.

püstik (sk. Setzstück) — la-
vapörandale, tarbekorral poo-
diumile, kinnitatav või lah-
tiselt pandav lavapildi või
dekoratsiooniosa; . siia kuu-
luvad: kulissid, eeskatted,
külgekatted (võivad aga olla
ka riputised, m. vt.), seinad,
fronidid (vt.), müüritükid,
pöösad jne. Ka plastilisi osi
(vt.) võib nimetada püsti-
kuiks; ~ u vastand on ri-
p u t i s (vt.).

R.

- raadionäidend** — ainult kuulmismeele kaudu vastuvõtmi- seks määratud raadio kau- du levitatav, selleks otstar- beks kohandatud või eriti kirjutatud näidend, kuulde- mäng (vt. ka seda).
- rabarber** — sk. lavakeeles la- vatagune või lavapealne mas- si kõnemüra, jutukõmin — niipalju kui kuulaja selles ei eralda üksikuid lauseid või sõnu. Nimi on tulnud sellest, et selle efekti saa- vutamiseks lasti (ja mõnel mahajäänud laval lastakse praegugi veel) statistel pool- valjusti ja mitmesuguse tem- poga korduvalt hääldada sõ- na „rabarber“.
- rahupunktid** näidendi tegevu- ses — muidu elava või põ- rutava sündmustikuga näi- dendis väiksemad stseenid, mis võimaldavad vaatajail ajuti kergesti puhata liiga suureks minevast pingest.
- rahvateater** — lihtsamat reper- tuaari, peaaegselt n. n. rahvatükke (vt.), esitav tea- ter.
- rahvatükk** — lõdva ehitusega, sageli muusikaga sentimen- taalne või lõbus näidend te- ravalt joonistatud tüüpide- ga, mis ei pretendeeri kir- janduslikule väärtusele.
- rahvusteater** (natsionaalteater) — üldiselt ühe maa (riigi) juhtiv teater, nagu näit. Co- médie Française Pariisis. ~ on harilikult riigi ülal pi- dada või suurel määral ai- neliselt toetada.
- raksumasin** (sk. „Krachma- schine“), mõne lava prakti- kas ka „kuulipildujaks“ ni- metatud — korduva terava müra (kuulipilduja jne.) te- kitamiseks tarvitatav seadis.
- rambipalavik** — vt. esinemis- palavik.
- rambivalgus** — vt. ramp.
- ramp** (pr.) — lavapõranda publikule kõige lähem äär ja selle lampide rida, mis või- maldab alt valgustust (ram- bivalgustust). Rippuv ~ — sofititaoliselt ülestõmmatav ja allalastav lampide rida üle kogu lava laiuse.
- raudeesriie** — vt. eesriie.
- reageerima** (uus-lad.) — vas- tutoimet avaldama; r e a g e e - r i n g — r e a k t s i o o n — vastutoime.
- realism** (lad.) — kunstis elu tõetruu kujutamine, kuid ko- peerimisse kaldumata, natu- ralismist (vt.) kainem ja elujaatavam.
- reformlava** — 1) kunsti seisukohalt a. 1908 tekkinud stiillava, mis dekorat- sioonina kasutab ainult sam- baid, kardinaid, aga mitte illusiooni loovat lavamaali- miskunsti; 2) tehnika seisukohalt harilikult vanker- lava (vt.).
- regulaator** (lad., sk. Bühnen- regler e. Regler) — seadis lavavalgustuse reguleerimi- seks e. korraldamiseks, la-

vakorraldaja e. lihtsalt korraldaja.

reklaamesriie — välismaal palju kasutatav reklaamkuulutustega kaetud eesriie, mis täidab peaesriide (vt.) aset.

rekvisiidid (lad.) — näitlejale mänguks tarvisminevad lavatarbed, tarvikud.

rekvisiitor — rekvisiitide korraldaja, sageli ühtlasi valmistaja, teatri juures. Väiksemate teatrite juures harilikult ühendatud inspitsiendi (vt.) ametiga.

reljeefgrupp — väikese sügavusega grupp.

reljeeflava — väikese sügavusega lava. ~l võib mõjule pääsvalt ette kanda ainult vähese tegelastearvuga ja vähe liikumist nõudvaid näidendeid, nagu näit. Claudel'i „Vahetus“.

remark (pr.) — üksik mängujuhis, režiimärkus.

rendant (pr.) — Saksamaal teatri kassameister.

reostaat (gr.) — muutlik elektrivoolu takistaja, lühidalt: takistus.

repertuaar (pr.) — teatri mängukavas ettenähtud, aga ka juba ettekantud näidendite kogum (vt. ka häda- ja põhirepertuaar); näitleja ~ — kõik need osad, laulud, „numbrid“ jne., mida näitleja võib publikule esitada või on esitanud; ~teater — teater, mille mängukavas on korraga mitu näidendit, mida kantakse ette vaheldumisi, vastandina seeria-

teatrile, mis mängib üht ja sama lavateost kas või sadu kordi järgemööda, kuni seda enam mängida ei saa publiku huvi jahenemise tõttu. Eestis on kõik teatrid ~teatrid; ~toimkond — repertuaari valiv komisjon teatri juures.

repetiitor (lad.) — vt. korrepetiitor.

repliik (pr.) — vastus; kahekõnet edasiviiv lause või lausete ühend.

repriis (pr.) — enne mängitud näidendi uuesti mängukavva võtmine.

resonöör (pr.) — näidendikuju, mis ei vii tegevust edasi, vaid ainult targutab („resoneerib“), väljendades sageli ainult autori arvamisi kas näidendi tegelaste või selles käsiteldavate probleemide kohta.

režiin (pr.) — režissööri (vt.) ülesannete kogum ettekandele määratud näidendi lavastamisel esmakordsest lugemisest viimse peaproovini, ühes arvatud, ja pärast seda veel oma lavastatud näidendi ettekannete kontroll. Vt. ka dialoog~, sise~, välis~; ~märkus — kits. mõttes näitejuhi näitlejale mängu suhtes antav üksik ettekirjutus, laiemas mõttes näitejuhi iga ettekirjutus, mis on seotud näidendi lavastamisega. ~raamat — näitejuhi kärbeta, teksti muudatustega ja kõigi režiimärkustega, lavaplaanidega jne. varustatud näidendi tekstiraamat.

režissöör (pr.) — nii näitejuhi kui ka lavastaja mõistet ühendav nimetus.

retardeerima (uus-lad.) — aeglustama.

retsitaator (lad.) — retsitatsioonini (vt.) harrastav kunstnik;

retsitatsioon — luulepala jne. kunstipärane ettekanne, miimikat ja žeste võimalikult vähe tarvitades; retsiteerim a.

riidehoid — publiku pealisriiete etenduse ajal hoidmiseks määratud koht. Vt. ka garderoob; riidehoidja.

riietaevas — vt. lavataevas.

riigiteater — riigi poolt ülalpeetav teater.

rimp — mõnel pool Eestis „eesriide“ asemel tarvitatav sõna.

ringhorisont (horisont) — vt. lavataevas.

ringjooks-vankerlava (sk. Kreislauf-Wagenbühne) — lava, mis kasutab tervet rida ühe-suuruseid vankreid (vt.) lavapildi-kandjaina, mis raudteerongi taoliselt liiguvad ümber lava- või vaatajaruumi ja mis tarvidust mööda üksikult tuuakse mängulavale.

ringkaar (ringhorisont) — vt. lavataevas.

ringlava — vt. sõõrlava.

ringprospekt — vt. riputis.

ringreis (turnee) — ühe teatri poolt lühema või pikema aja jooksul, harilikult pärast hooaja lõppu, korraldatav külas-käiguetenduste rida väljas-

pool ta alatist asukohta — kas ainult teistesse linnadesse või ka maakohtadesse. Järjekindlaid ~e hooaja keskes korraldavad rändteatrid (vt.).

ripplava — trosside abil ülestõmmatav ja allalastav lava, ka näit. ripuvad silda võib nimetada ~ks, kui ta on mängu tegevuskohaks.

riputis (sk. Hänger, Hängestück) — vastandina püstikule (vt.), latile või kangile riputatavad dekoratsiooniosad. Riputiste hulka kuuluvad: külgriputised (sk. Seitenhänger), ainult mõne meetri laiused, nagu näit. külgakardinad, ripuvad puud jne.; üle terve lavalaiuse tarvitatavad kardinad ja loorid (gaasist); poognad (lõuendist, lasevad vabaks keskmise läbivaate tagaseinale), poolpoognad; tagaseina moodustavad prospektid; riputis on ka lavataevas (vt.), kui ta on ülestõmmatav. Kui riputis ringikujuliselt haarab endasse lava pildi, kuid ei ole mitte lavataevataoliselt valget või helesinist, vaid muud värvi, siis nimetatakse seda ringprospektiks (sk. Rundprospekt); kui ~ võtab enda alla lavapildi ülemise laiuse, siis on ta soffitt.

ritardando (it.) — aeglustades. roll — vt. osa.

rutiin (pr.) — „oskus harjumuslikku toimingut kiiresti

sooritada“, mehhaaniliseks muutuv vilumus.

ruumkunst — siseruumide (ka laval) kaunistamise kunst; laiemas mõttes: kunst, mille objektid teostuvad ruumis (kujutavad kunstid — maalikunst, kujurlik reljeef ja ümarplastika), vastandina ajakunstile, mille objektid teostuvad ajas, s. t. üksteisele järgnevalt (muusika). Näitekunst on ühel ajal ruum- ja ajakunst. ~nik — selle kunsti rakendaja.

ruumlava — lava, mis ei kasuta mitte ainult lamedat, vaid ka mitmepinnalist põrandat.

rõdu — palkon.

rändteatrid — teatrid, mis kavalikindlalt hoolitsevad teatritra paikkondadele terve ansambliga (vt.) näitekunsti

pakkumise eest, näit. meil Draamastuudio oma rändteatriga. Rändteatrid pakuvad suuremalt jaolt sõnalavastusi, on aga ka teatreid, mis sõidavad mööda maad operettidega, ja isegi rändoopeereid (Saksamaal, Itaalias).

rütm (gr.) — „vool“; meeltega tajutavate sündmuste liigestus, mis iseenesest on meeldiv; muusikas on rütm helide kulu (kulg) ajalise järjestuse kandjaks. Rütm moodustub muusikas: 1) a j a j a o t u s e s t, täh. üksikute toonide kestuse omavalisest suhtest, 2) r a s k u s e s t, s. t. toonide suhtest raskuselt ja rõhult (raske — kerge) ja 3) t e m p o s t (vt.). Rütmiss kordub sarnane, taktis samane. Masin liigub taktis, merelaine rütmiss.

S.

saallava — suuremas vaatajateruumis lava aset täitev poodium.

saatusdraama — vt. draama.

salongdraama e. salongnäidend — moodsas olustikus mängiv draama, mille tegelasiks on parema seltskonna esindajad. Dekoratsioon ei tarvitse kaugeleki alati olla peenelt mööbeldatud siseruum, vaid selleks võib olla näit. köök või aed.

sammaskoratsioon — meelelidi stiillaval tarvitav, peasisuliselt sambaist koosnev dekoratsiooniosade kombinatsioon.

satiirmäng — lõbus järelmäng greeka klassikalisele tragöödiale ilma seoseta selle sisuga.

Scapin(o) — vt. Commedia dell'arte.

seade — näidendi näitejuhi poolt näitlejate kaudu ja (esialgu harilikult markeeritavate) dekoratsioonide abil esmakordne lavale viimine misanastseenide (vt.) kindlakstegemiseks.

segmentlava — vankerlava (vt.), mis moodustab endast sõõrlava (vt.) teisendi, kuid kogu ringi asemel kasutab ainult kaht segmentvankrit

- lavast paremal ja vasemal. Ruumiliselt üks veerand sõõrlavast.
- sein, neljas** — vt. neljas sein.
- seinad, liikuvad** — vt. liikuvad seinad.
- sesong** (pr. saison) — hooaeg.
- sforzando** (it.) — pingutatult, äkki kõvasti aktsentueeritult.
- Shakespeare-lava** koosneb ees-, kesk- (harilikult tagalavaks nimetatud) ja palkonlavast.
- signaal** — kella või elektrivalgustuse abil antav märk näitlejate jne. valmisolekuks, lavaletulekuks või muuks.
- sihindtükk** — tendentsdraama, vt. draama.
- sild** (lavasild) — töögalerii; eriti tähtis on valgustaja~.
- siluettdekoratsioon** — eest nõrgalt valgustatud või valgustamata lava juures tagant tugevasti valgustatud dekoratsioon, mis seetõttu mõjub siluetina.
- simultaanlava** — keskaegne lava (sageli vabas õhus, linna platsil jne.), mil kõik müsteeriumi (vt.) või teise näidendi tegevuskohad on üksteise kõrval olemas, nii et näitlejad (ja sageli ka publik) liiguvad tegevuskohast tegevuskohta. Ka moodne teater tarvitab ~, näit. O'Neilli „Iha jalakate all“ või Hasencleveri „Peenemas härras“.
- sirmid** (lavasirmid) — liik püstikuid (vt.).
- siserežiid** — see osa režiid (vt.), mida näitejuht pühendab näidendi luulelise või mõttelise sisu väljatoomiseks.
- situatsioon** — seisukord, olukord, olund; ~koomika — vt. koomika.
- skits** (it.) — visand.
- sofitt** (pr.) — liik riputisi (vt.).
- solist** (it.) — „üksikmängija“, vähemalt kandva osa mängija või laulja; **soolo** (it.) — „üksikesinemine“; üksikmäng; üksiklaul (kas saateta või saatega); **soolomäng** — üksikmäng vastandina ansambli- ehk koosmängule; sageli halvustavalt tarvitatud, kui näitleja püüab oma kaas mängijaist „üle“ mängida.
- sopraan** — kõige kõrgem naishäääl, normaalse ulatusega c^1 — a^2 .
- sotto voce** (it.) — tasa.
- staatiline teater** — vähese liikuvusega, „jutustav“ või „kirjeldav“ teater.
- stange** (sk., hb.) — raskemate riputiste ja teiste koormate kandmiseks määratud kang (ka siis, kui ta on puust), mis ulatub üle kogu lava laiuse.
- star** (ingl.) — „täht“, silmapaistev näitleja, kes ühtlasi on publiku lemmik.
- statist** (it.) — tumma või väga vähese tekstiga osa täitev kooriliige, kompars.
- stender** (sk., hb.) — prožektori jne. jalg.
- stiil** (lad.) — 1) ühe inimeseliku, iseäranis kunstilise jõudluse jääva omapärase ja tervikulise vaimse iseloomu nimetus, ühe kunstiteose es-

teetiline „karakter“. Kunstiteos on stiilne siis, kui tal on kindel, eneses tervikuline või ühtlane iseloom. Teiselt poolt tehakse vahet mitmesuguste stiililiikide vahel — vastavalt neile mitmesuguseile tegureile, mis tingivad kunstiteose iseloomu. Igal ajajärgul ja igal rahval on oma stiil, mis on tingitud materjalist, tehnikast ja kunstiteose sisust. Oma stiil on ka igal kunstnikul, vähemalt peaks olema.

stiillava = reformlava.

stiliseerima — stiilipäraselt vormima; kujutavas kunstis looduse vorme kõige juhusliku ja ühekordse ärajätmisega kujundama puhast põhikuju rõhutavas esituses.

stseen — etteaste (vt.).

stsenarium (uus-lad.) — Commedia dell'arte näidendite, tummnäidendite, ballettide ja ka filmide kirjalikult fikseeritud faabula etteastete täpse järjekorraga; eritähendus saksa teatrielus: inspitsionidil näidendi inspitseerimisel tarviliste märkuste kogum.

studio (it.) — studeerimistuba; kunstniku ateljee; teatrikool; ~meetod — eriti põhjalikult ja hoolikalt, palju improvisatsioon (vt.) tarvitav töötamismetood näitekunstis; ~töö — laiemas mõttes eriti hoolikas töö mõne näidendi kallal, kusjuures näidendit ei etendata enne kui ta igas suhtes on täiesti lavaküps.

Ständer — vt. stender.

subrett (pr.) — „teenijatüdruk“. Prantsuse 18. sajandi naljamängus üleannetu, kuppeldav toaneitsi. Koomilises ooperis, operetis ja laulumängus elav lauljanna. Kõneldakse ka naljamängusubretist.

sufloor — mees-, suflöös — naisetteütleja (pr.); suflöörrikast — vt. etteütlejakast.

suflooriraamat — ettekantava näidendi tekstiraamat, mis kärbete ja tekstimuudete suhtes on täielises kooskõlas sama näidendi režiiraamatuga ja mille järele etteütleja etenduse ajal jälgib teksti.

suitsetusteater — teater, kus publikul etenduse ajal suitsetamine on lubatud (Prantsusmaal ja mujal).

„suur stseen“ (pr. grande scène, h. grand sään) — nii nimetavad prantsuse näitekirjanikud tähtsaimat etteastet, nii näidendi kui ka vastava peaosalise seisukohalt.

suviteater — ainult suveti etendus; korraldav kergesisulise repertuaariga ajaviiteteater.

sõlm, näidendi — draamas intriigi (vt.) alustav riige või salasepitsus.

sõnarežii — dialoogrežii.

sõõrlava — liik pöõrlava, mille võrdlemisi suur ümar keskoht ei liigu pöõrmisel kaasa, vaid moodustab kindlasti seisva lava.

sükkel — tsükkel (gr.) — ühe autori kas ideeliselt või muul viisil seotud draamade

rida (näit. Shakespeare'i „kuningadraamad“); ühe teatri mängukavas seisev, võrdlemisi väikeste vaheaegadega ettekantav ühe ja sama autori näidendite rida ka siis, kui neid näidendeid ei seo muu kui ainult nende autori nimi. (Wagner-sükkel jne.)

sümbol (gr.) — „tundemärk“; meeleline kujutus (pilt), mis läbi iseenesest mitte meeleline, abstraktne kujutus tehakse meelega tuntavaks („nähtavaks“). Suurima tähendusega on ~ esteetikas. Esineb igapäevast elust võetud ~eid (näit. rist ristiusu tähendusmärgina) või luuakse uusi; ~iseerima — midagi tähendusmärgi kaudu kujutama; ~ism — sümbolite tarvitamine kunstis laiduväärse liialdamise kõrvaltähenduse-

ga; s ü m b o o l n e l a v a — lava, mis realistliku dekoratsiooni asemel kasutab ainult tunnuseid, kus näit. ukseraam peab „sümboliseerima“ maja, maalitud kamin — salongi jne.

sündmustik — näidendis esitavate sündmuste kogum; ~u ülevaadet peajoontes e. kokkuvõtet nimetatakse faabulaks.

süntees (gr.) psühholoogias ja kunstis nimetatakse (loovaks) sünteesiks iga hingelist akti, milles üksikutest psüühilistest elementidest tekib midagi uut, mis alati on rohkem kui nende elementide summa. Vt. ka analüüs.

sünteeiline näitleja — kõiki väljendusvahendeid kasutav näitleja.

sünteeiline teater — kõiki väljendusvõimalusi kasutav teater.

Š.

šabloon — mängus teatud isearalduste või avalduste mehhaaniline hingestamatu kordamine.

šarž (pr.) — karikatuur; näitekirjaniku poolt ainult skit-

seeritud, lühikest aega laval viibiv kuju, mida peaaegaliselt näitleja ise peab tegema meelejäävaks; ~imängijat nimetatakse lühidalt samuti šaržiks.

Ž.

žest (pr.) — liigutus, iseäranis käe ja käsivarre liigutus, milles avaldub see, kuidas meisse seesmiselt mõjub meie oma või teise inimese kõne või selle sisu = velp. ~ikulatsioon — žestide mäng; kunstiline ~ikulat-

sioon peab olema vaba žestikuleeriva e. velpleva individuaalseist omadusist, välja arvatud siis, kui seda eriliselt nõutakse; ~istik — ühe näitleja velpade kogum, velbastik; ~monoloog — vt. monoloog.

T.

taevas — vt. lavataevas.

tagafoon (hb.) — foon, tagaplaan, taust.

tagalava — mängulava taga asetsev abilava.

tagasein — vt. lava.

takisti — vt. reostaat.

takt — vt. rütm.

talitus, teatri — mõnede teatrite juures teatri majanduslikke ja administratiiv-tehnilisi asju ajav asutus, asjaajaja või talitusjuhiga eesotsas.

talupojateater — talupoegade teatermängud, iseäranis Alpimaadel, mis on tekkinud kannatusmängude mõjul. Kuulus Schliersee ~ sai ajaajooksul elukutseliseks teatriks.

tants (pr., it.) — kogu keha teatud viisil vormitud, mitmesuguselt rõhutatud, oma kulus (kulg) tugevamate ja vahelduvate liigutuste perioodiline korduvus. ~ põhjeneb rütmilise liikumise tunnil. Euroopas arenes ~ seltskonna- ~uks ja lava- ~ — viimane balletina (vt.), väljendus- ~una (vt.) ja akrobaatilis - karikaturistlikeerootilise ~una; ~ draama — tantsu kaudu väljendatud draama, pantomiim; ~ lava — eriti ~uettekandeks tarvitatav, sageli ümar lava; ~kunst — seesmistele inimlike olundite kujutus rütmilis-žestiliste liikumisjärjestuste kaudu, mis eldab elamust, väljendustungi,

liikumisfantaasiat, kujundusvõimet ja tehnilist oskust; ~lavastus — vt. ~draama; ~ujuht — ~ude lavastaja, sageli ühes sellega ka kehatehnika õpetaja teatri juures, balletmeister; ~rühm — üksnes või peaaesjaliselt tantsijaina tegevate teatritegelaste kogu.

Tartaglia — vt. Commedia dell'arte.

tarvikud — rekvisiidid (vt.).

taust — tagaplaan.

teater (gr.) — „vaatla“; laiemas mõttes kõik, mis on seoses dramaatiliste ja dramaatilis-muusikaliste ettekannetega (teatriasjandus); sõna ~ tähendab Lääne-Euroopas sageli ka teatud rahva näitekirjandust (näit. „Hispaania teater“) või teatud kirjaniku näitekirjandusliku loomingu kogumit (näit. „Molière'i teater“). Teatrihoone jaguneb lava(maja)ks ja vaatemajaks, kumbki tarviliste kõrvalruumidega (vt. lava). Teatri(kunsti) ajaloo alguseks loetakse a. 534 e. Kr., millal Thespis olevat etendanud esimese atti tragöödia; teatralne — teatriline, teatri- ehk lavapärase, sageli ebaloomulikkuse ja liialduse kõrvalmaiguga; teatriabonent — vt. abonent; teatriajalugu — teatriasjanduse teatriteaduslik uurimine ja ta ajaloo kirjutamine; teatriarvustaja — vt.

arvustaja; teatridirektor — vt. direktor; teatrijuhatus — teatri kunstiline juhtkond, vastandina teatriseltsi juhatale; teatrikogudus — Saksamaal teatriskäijate organisatsioon, mis on tekkinud pärast maailmasõda üksikute erateatrite edasikestmise kindlustamiseks; teatrikool — asutus kutseliste näitlejate ettevalmistuseks; teatrikriitik — vt. arvustaja; teatrikunst — lavakunst; teatrikursused — asjaarmastajate instrueerimiseks korraldatavad näitekunstikursused, mis harilikult koosnevad teoreetilistest ja praktilisest osast. Eestis korraldab neid peaaegselt Haridusliit; teatrimuuseum — teatri-teaduslik kogu, mis sisaldab peaaegselt näitlejate pilte, lavapilte ja -mudeleid, režiiraamatuid jne. Suurim ~ maailmas on Viini Rahvusraamatukogu; meil on ~ olemas „Estonia“ teatri juures; teatripoliitika — teatrielu üldiste sihtjoonte selleks volitatud orgaani (näitekunsti sihtkapitali valitsuse jne.) poolt ülesseadmine ja teostamine; teatriselts — ühing, kelle eesmärgiks on peaaegselt teatud teatri ülalpidamine või aineeline toetamine; teatri-teadus — ka teatriajaloo uuem nimetus; teatritehnikum — teatrikool; teatritoimikond — teatri

kunstilise külje järele valvav — sageli ka seda juhtiv — komisjon, harilikult vastava teatriseltsi peakoosoleku poolt teatud ajaks valitud, kusjuures komisjonil on koopteerimisõigus; teatritsensuur — lavastamiseks ettenähtud näidendite poliitiline läbivaatamine enne ettekannet; teatrivealitus — mõne teatri juures kunstilist tegevust juhtiv kogu; teatrofoob (gr.) — „teatrikartja“, passiivne teatri vastane; teatromaania — kirglik teatriharrastaja; teatromaania — kirglik teatriharrastus.

teeneline näitleja — „Estonia“ teatris näitlejale pärast 25-aastast lavatööd antav aunimi, millega on seotud mõned eesõigused; ka välismaal näitlejatele mõnesugustel puhkudel antav aunimi.

teesnäidend — näidend, mis on kirjutatud teatud teesi ehk väite eksemplifitseerimiseks ja põhjendamiseks.

tegevus — näidendis nende tahteavalduste tervikuline seos, mis tingivad selle arengu, konflikti, lahenduse, mille esitusest koosneb asjaomane näidend. ~juht — mõnes teatris asjaajaja (direktori) nimetus; ~paik — koht, kus sünnib teatud näidendi või ta osade tegevus.

tehnika (gr.) — kunstis nende vahendite ja menetelude kogum, mida on vaja kunstiteose saavutamiseks.

tehniline personaal — lavaper-
sonaal (vt.).

tehniline proov — lavastuse
tehnilise külje kontrollimi-
seks määratud eriproov; ha-
rilikult dekoratsiooni (selle
muudete) ja valgustuse
proov.

tekst (lad.) — ühe raamatu
sõnaline sisu autori, välja-
andja või (lavateose kohta)
näitejuhi ja näitleja märkus-
teta. Sõnadraamas näidendi
~ moodustab näitleja män-
gu peaaluse, olles talle „ette-
kändeks mänguks“ (J. Bab).
Niisama tähtis nagu ~i
sõnad on ka see, mis sei-
sab nende sõnade taga ja
nende vahel. Näidendi ~
on lavaline siis, kui ta on
kergesti kõneldav, laseb end
võrdlemisi kergesti „tundmu-
suga värvida“ ja sisult või-
maldab kontakti loomist vaa-
tajaga. Selleks tuleb ~i sa-
geli kohendada, lühendada ja
ümber teha. Säärase „teksti
ettevalmistamise“ õnnestu-
mine oleneb loomulikult vas-
tava dramaturgi või näite-
juhi lavanõudmistest tundmi-
sest, aga ka ta taktist ja
pieteedist autori suhtes.

temperament (lad.) — „paras
segu“, teatud inimese affek-
tiivsuse nimetus.

tempo (it.) — kiiruse kraad,
muusikas ajamõõt, mis teeb
kindlaks absoluutse kiiruse,
millega tuleb ette kanda tea-
tud helipala.

tendentsdraama — vt. draama.

tenor (it.) — kõrge meeshääli;
ulatus umbes c — c². Oope-

ris tehakse vahet pehmema,
heledama lüürilise ja tumeda-
ma, mehelikuma kangelas~i,
dramaatilise ja ternorbuffo
vahel.

Terentiusse lava — vt. ukslava.
tertsett (it.) — laulupala kol-
mele häälele, harilikult in-
strumentaalsaatega.

tiikteater — liik vabaõhuteat-
rit, kus ettekanne toimub
tiigi keskel asetseval saare-
kesel ja tarbekorral ka tiigi
pinnal.

tipi fissi (ainsus: tipo fisso) —
vt. Commedia dell'arte.

tits (hb.) — tugi (vt.).

toon (gr.) — ka hääle kõrgus-
asend ja -liikumine silpides,
sõnades ja lausetes.

toru — koonusetaoline valgus-
tusaparaat, mis on määratud
lava üksikute kohtade või
tegelaste ülalt valgustami-
seks.

„torud“ — kellaklaver (vt.).

totaalteater — vt. täisteater.

traagik — tragöödiate kirjuta-
ja; traagiliste osade mängi-
ja; ~a — vt. traagiline.

traagiline; traagiliseks nime-
tatakse sündmust, mis toi-
mub seal, kus inimlikult
tähtsad väärtused, ideaalid,
loomingud ja nende kand-
jad kannatusrikkas võitluses
ülitugevate vastujõududega
jäädavad alla ja hävivad. Vas-
tavalt sellele, kas hävitav
vastujõud on peajasaliselt
pärit olustikust või kannatava
isiku enda hingest, kõ-
neldakse situatsioon- ja ka-

- raktertraagikast. Ehtne on see traagika ainult siis, kui vastava isiku seesmine või välispidine häving toimub vältimatu paratamatusega.
- traathabe** — traadiga kõrvade taha kinnitav, seega kergergi kohalepandav ja eemaldatav, võltshabe.
- traatnukk** — marionett.
- tragédienne** (pr., h. tražedjenn) — tragööditar (vt.) traagikomöödia — kurb- ja naljamängu segu või rõõmsa lõpuga kurbmäng; tragöödi — traagiliste osade mängija; tragööditar — eelmise naissoost vaste.
- transformaator** — oma välimust üllatavalt kiiresti muundav näitleja.
- travesti-osad** — meesosad, mida tuleb mängida naisnäitlejail (sk. Hosenrollen), ja ümberpöörduvalt.
- trehterlava** — areenlava (vt.) trehtrikujuline teisend.
- trepplava** — lavahitus, mis moodustub üle kogu lavalaiuse minevaist, tahapoole tõusvaist astmeist;
- treppnurk** — vastandina nurk-treppile (vt.) astmeist või astmikest moodustatud seesmine nurk.
- trikk** (ingl.) — osav võte.
- tritagonist** (gr.) — kolmas näitleja greeka klassikalises draamas.
- tsirkuslava** — lavana tarvitatav tsirkusareen või selle põhimõttel korraldatud lava.
- tsirkusteater** — tsirkuslava (vt.) kasutatav teater, ka = tsirkuslava.
- tsükkel** (gr.) — „ratas“; Ib-seni jne. ~ — teatud autori näidendite sari, sellasena teatri poolt lühema või pikema aja jooksul ettekan-tav (vt. sükkel).
- tualett**, vaimne — vt. vaimne tualett.
- tugi** (end. „preits“ ja „tits“) — dekoratsiooniosade kinnitamiseks ja püstitamiseks tarvitav, harilikult kandi-line, latt.
- tuhv** (hb.) — aste.
- tulimärk** — valgussignaal.
- tumm-mäng** — näitlejate tekstita mäng;
- tumm-näidend** — pantomiim (vt.); tummosa — tekstita osa.
- turnee** (pr.) — ringreis.
- tuulemasin** — seadis tuulesar-nase müra tekitamiseks, kaht liiki: üle liikuva trumli tõm-matava õlitatud purjeriidenä või mootori abil käimapan-da-va bambuskepikete kombi-natsioonina.
- tõlgendus**, osa — vt. osa.
- tõlkenäidend** — võõrkeelest suuremate kohandamiste ja ümbertegemisteta tõlgitud lavateos.
- tõmbetükk** — häid sissetulekuid toova lavastuse rahvapärane nimetus (sk. Zugstück).
- tõmbkang** (sk. Zugstange), lühendatult kang (ka siis, kui ta ei ole rauast) — üle kogu lavalaiuse käiv tugev seadis igasuguste riputiste kinnita-miseks (sageli veel „stan-geks“ nimetatud).
- täht** — „stari“ (vt.) eestipärane nimetus.

täisteater (sk. Totaltheater) — prof Gropiuse projekteeritud teater, kus tahetakse ära kasutada kõik tehnilised ja teised võimalused.

töögalerii — vt. galerii; **töökava** — ka nädalaks ette väljapandud teatri ettekanete ja harjutuste jaotus (ajaliselt ja ruumiliselt).

töölister — peaaegselt töölispublikule tugenev ja tööliisklassi ideoloogiale vastavaid näidendeid lavastav klassiteater, sageli (Soomes ja meilgi) lihtsalt mõne teatri nimetus, ilma et see tarvitseks olla klassiteater.

tükiproov — harjutus, mil harjutatakse juba kogu näidendi, harilikult vaatuste järjekorras (sk. Stückprobe); parem nimetus oleks „näidendiharjutus“ või „kohuharjutus“.

tükk — näidend; jagu milledeks osa või näidendi eritlusele tuleb jagada osa või näidend, et ta oleks ülevaatuslikum (Stanislavski).

tüpoloogia (gr.) — õpetus tüüpidest, tüübiõpetus.

tüüp (gr.) — eeskujud; üht ja sama liiki mitmele esemele ühine põhivorm.

U.

ujumine osas — osa suurema ettevalmistuseta etteütleja järgi vilunult mängimine.

ukslava (Terentslava) — kesk-aegne lavatüüp, kus üksteise kõrval olevad ukssed sümboliseerivad igaüks omaette maja; **uksteater** — ukslava.

unenäonäidend — sageli esinev liik lavateoseid, milles

peategevus keerleb unenäo ümber, nagu näit. Grillparzeri „Elu — unenägu“, Molnari „Hunt“, Paul Apeli „Ants Pilvelõhkuja põrgusõit“.

uusrealism — realismi moodne teisend; „uus“ on realism peaaegselt seepärast, et ta pärast vahepeal valitsenud teisi voole tuli enam kogenuna uuesti.

V.

vaataja — pealtvaataja, teatriskäija; **vaatemäng** — näidendi ettekanne nägemismeelega tajutuna (vt. ka kuuldemäng); **vaatesaal** — publikule ettekande jälgimiseks määratud ruum teatris.

vaatus — näidendi jaotuse ühik, mis omakorda tarbe-

korral jaguneb piltideks; nii ~ed kui pildidki jagunevad omakorda etteasteiks (vt.).

vabaõhuetendus — lahtise taeval all kas loodus- või kunstlikul laval korraldatav näidendi (sõnadraama, muusikalavastuse), pantomiimi või tantsdraama ettekanne; va-

baõhulava võib olla looduslava (kalju-, mägi-, põõsas-, tiikteater jne.) või kunstlikult ehitatud lava; vabaõhuteater — ainult vabaõhuetendusi korraldav teatriettevõte.

vaheaeg — mänguvaheline ajavahemik. Vt. ka paus.

vahekiil = vahelükk (sõnast „vahele lükkima“, seepärast omastav „vahelüki“) — näidendisse põimitav vahepala (sk. Einlage). Eelistatavam tohiks olla kuju „vahelükk“.

vahemuusika — lühikestel mänguvaheaegadel, ümberehituste ajal jne. mängitav muusika, mis dramaturgiliselt näidendi tegevusega ei ole seotud.

vahemäng — näidendi tegevusse põimitav, sellega dramaturgiliselt kas tihedasti või lõdvalt seotud mänguline vahepala (intermeedium, intermezzo), sageli peategevuse selgitamiseks või parodeerimiseks.

vaheriie — vt. eesriie.

vaimne tualett — vaimne ettevalmistus loomingule (Stanislavski).

vajuk (sk. Versenkung) — mitmes suuruses lavapõrandapinnast madalamale vajutatav ja sageli temast ka kõrgemale tõstetav lavapõrandaosa; kogu lava võib koosneda ~eist; ~laud (sk. Versenkungstisch) — lauakujuline vajuk dekoratsiooniosade ja inimeste lava alt lavale tõstmiseks;

~kastlava (sk. Versenkkastenbühne) — vajukile ehitatud kastlava; ~külglava vajukile ehitatud või sellega ühenduses olev kõrvallava. ~lava (sk. Versenkbühne) — iga lava, mida kas tervena või suuremalt jaolt on võimalik vajukina või vajukite abil lavapõranda harilikult kõrgusest vajutada madalamale; ~pöörlava (sk. Versenkdrehbühne) — vajutamismehhanismiga kombineeritud pöörlava.

valepaatos — ebaehtne paatos (vt.).

valgus; ~signaal — elektrilambi kustutamise või süütamise abil lavale või teistesse lavaga seotud ruumidesse antav tulimärk. Lambi süütamisega antakse harilikult eelsignaali: „Valmis olla!"; ~taja — lava elektrotehnik; ~taja sild — lava elektrotehniku töösild, kuhu on paigutatud osa valgustusseadeid, nagu projektorid, „universaalid“ jne.; ~tusaparaat — lava valgustamiseks määratud seadiste üldine nimetus; ~tusproov — teatava lavastuse valgustusliku külje kontrollimiseks määratav tehniline proov; ~tustehnika — lavavalgustuse tehniliste võtete kogum.

vanker (lava~) — rattail (sageli mööda roopaid) liikuv dekoratsioonialus; ~lava

— sääraseid aluseid kasutav lava.

varietee (pr.) — lava lõbusate või pikantsete ettekanete jaoks.

vastandkuju — vt. kontrastkuju.

vastumäng — näidendis kui kirjanduslikus teoses mõne tähtsa tegelase, olude, vanasti ka saatuse vastutoime peasalise mängule; aktiivne mäng partneriga. ~ija — vastandina kaasmängijale, kelleks on iga samas näidendiansamblist tegev näitleja, see näitleja, kellega näidendi (pea)osalisel on kõige enam aktiivseid mängulisi kokkupuuteid ja kokkupõrkeid.

vateering — kunstliku kõhu jm. topis;

vatiirung (hb.) — vateering.

velbastik, velp, velpema — žestistik, žest, žestikuleerima (vt.).

„versenkung“ (hb.) — vajuk.

vihmamasin — seadis vihmapladina taolise müra tekitamiseks.

vinkelpreits (hb.) — nurktugi.

virtuoos — peaaegselt tehnilise osavuse ja rutiiniga hiilgav kunstnik.

vivace (it., h.-aatse) — „elavalt“.

vodevill (pr.) — laulumäng.

volontäär (pr.) — palgata kaastööline-algaja laval.

vormistama — vormi andma (näidendile laval jne.); näidendi vormistus võib olla

seesmine ja väline (Meierhold).

võhikmäng (sk. Laienspiel) — asjaarmastajate mäng.

võitlus iseloomustab draamat suuremal määral kui tegevus, kuna just võitlus teeb näidendi dramaatiliseks; ~paik oleks nii mõneski lavateoses ja lavastuses suggestiivsem nimetus kui „tegevuspaik“.

väikelava — vähemamööduline lava, meil harilikult linna- või maa-seltsimajades.

väiketeter — ka = väikelava.

välisreži — vastandina sise- ehk dialoogrežiile näitejuhi töö näidendi lavastamisel, niipalju kui see puudutab lavastuse välist külge — lavaehitust, valgustust, näitlejate liikumist jne.

väljendus — seesmiste sündmuste iga nähtav, kuuldav või muul viisil tuntav märk; nii on näit. karje valu ~; ~liigutused — ühe hingestatud organismi kõik kehalised, väliselt tajutavad muuted, mis läbi ta tahtlikult või tahtmata avaldab oma seesmisi sündmusi. Tehakse vahet miimiliste ja pantomiimiliste ~liigutuste vahel. Miimilised ~liigutused on näolihastiku liigutused, pantomiimilised — ülakeha või käsivarte liigutused; ~tants — hingelisi liigutusi väljendav tants.

Õ.

õhksofitt — taevast kujutatav | veel teatreis, kus ei ole
riputus, mis on tarvitusel | lavataevast (vt.).

Ä.

äraminek, vale (pr. fausse | kitud režiiraamatuis sageli
sortie, h. fooss sortii, sk. ette nähtud.
falscher Abgang) — näit- | **äratants** (sk. Abtanz) — ope-
leja dramaturgiliselt põhjen- | retis mõnd pala lõpetavad
damata lavalt äraminek ap- | paar takti muusikat, mille-
lausid väljapressimiseks, ha- | nejad tantsides lahkuvad
riliikult pärast mõnd tant- | lavalt, sageli ühenduses
su- või laulunumbrit. Trü- | „vale äraminekuga“ (vt.).

Ö.

ökoonoomia, lavaline — näitle- | kuhoidlik ja lõpuni tõusu
jate füüsiliste ja vaimsete | võimaldav tarvitamine.
jõudude, efektide jne. kok-

Ü.

üksikkõne — vt. monoloog. | partnerist või kaasmängi-
üldjuht, teatri — teatridirek- | jast möödaminek paremale
tor. | või vasemale, mis võib sün-
üldproov — näidendi harjutus | dida eest või tagant.
kogu ulatuses ja kõigi te- |
gelaste osavõtul. | **üleminek** — mängu juures
üleüppamine tekstis — üksi- | siirdumine teise tooni.
kute lausete või pikema | **üllik** (VÕS, hb.) — publik.
tekstiosa näitleja poolt | **ümberehitus** — lavaehituse
proovi või ettekande ajal | või pildi muutmine järgmi-
vahelejätmise. | seks pildiks või vaatuseks
ülekaik — üleminek (laval), | või teiseks mänguühikuks.

M ä r k u s i

M ä r k u s i